
I. É r t e k e z é s e k.

A' Drámai Költés, és annak Históriája.

— — — fungar vice cotis acutum

Reddere qui ferrum valet exsors ipsa secandi.

Munus et officium nil scribens ipse docebo ,

Unde parentur opes, quid alat, formetque poëtam,

Quid deceat, quid non? quo virtus, quo ferat error?

Scribendi recte sapere est et principium et fons.

Horatius de Art. Poët. v. 304. et seq.

Mi a' Dráma? ezt a' kérdést teheti itt ná-
kem neki: minekelőtte tehát a' Dráma' történeteire
vagy históriájára mennék, szükséges erről rö-
viden értekezniem. — Ez a' görög nevezet Dráma,
ettől a' szótól δραω tselekszem, származik, és
tselekedetet teszen; de közönségesen egyforma
jelentésűnek veszik a' néző-játékkal. — Nézzük
meg tehát, mennyiben egyezik meg ez a' tseleke-
det megfogásával. — A' tselekedetek az okos és
testi indulatokkal bíró valóságok erejének sza-
bad kinyilatkoztatásai, hogy az ahoz szükséges
eszközöknek használása által valamelly tzélt elér-
jenek. A' tselekedetek előadattatása tsak a' rú-
gók és azon változások sorának kifejtése által
eshetik meg, mellyek az elhatározás és véghez
vitel ideje alatt állottak elő. Midőn a' kifejtődés-
nek pillantatjai az idő során folytattnak, és elő-
adattatnak, a' mint azok egymásból következnek,

kétségkívül valami jelenvalósítás származik, melly mindazáltal még magasabb gráditsra lép, hogy ha a' jelenvalósított tárgy még nem maga a' jelenvaló. Valamit jelenvalósítani lehet az elbeszélésben is: de ha valamelly tselekedet az ő lassan lassan való kifejtődésében annak rúgójival és változásaival az elhatározás pontjától fogva a' tzel eléréséig úgy adattatik elő, mintha most történt volna meg, vagy valamelly tárgy egyáltaljában a' maga kifejtődésében következéseivel együtt terjesztetik elő, már egy ilyen előadást lehet drámai előadásnak nevezni, mind egy, akármelly formában legyen is előadva. Csak hogy nem kell azt gondolni, mintha ott volna tselekedet, Lessing szerint, a' hol a' béka az egeret a' lábára köti, 's vele ide 's tova ugrál. Nem mindenik tselekedet nyilatkoztatja ki magát valamelly külső történetben, mert a' tselekvés belőlről származik, és van a' léleknek olly tselekedete, mellyben az előálló változások csak a' lélek állapotjának változásai. Természetesen nem állanak ezek itt olly nyilvánosan elő, mint a' hol a' külső környüállások is változnak, és a' hol az előállított jelenések, külső történetek. Ha már a' tselekedeteknek, mint mostanában megtörténteknek kell elő adattatniok, tehát ez másként nem eshetik meg, mint magok a' tselekvő személyek, vagy azoknak képviselőjik által, a' kik az ő akaratjokat, érzéseiket, és környüállásaikat beszéd által fejezik ki. Ez a' beszéllgetésbeli forma, melly által mindazáltal még épen nem származik Dráma, mint némelleyek vélekednek, mert a' tsupa beszéllgetésben, ha az p. o. vi'ssgálódást vesz tárgyúl, lehet olly valami, a' mi azt hátráltatja, holott valamelly tselekedetnek előadásában, egy szüntelen való előre haladásnak, a' gondolatok menetelében való eleven mozgásnak, és a' kimenetelre függesztett

figyelmetességnek kell meglenni. A' hol tehát valamelly beszéllgetésben a' feljebb mondottak megvagyának, azt nevezzük drámának, a' millyenek többnyire Plátó dialogussai, mellyek közt nevezetes Socrates beszéllgetése ama' büszke Hippiással, egy Sophistával; ettől ugyan is kérdé Socrates, mi volna a' szép? amaz eleinten tsak imígy amúgy 's mellesleg felel, azután pedig Socrates ellenvetései által kinszerítették elébbeni magyarázatjaival felhagyni, 's más megfogások után tapogatózni, végre megszégyenülve és az ötöt feljül haladó böltsre, a' ki az ő tudatlanságát megmutatta, megneheztelve elébb állani; e' szerint ez a' beszéllgetés nem tsak filozofusi módon oktat, hanem egyszer'smind mulattat is, mint egy kitsiny Dráma. — Valamelly tselekedetnek előállításában a' gondolatok elhatározások által formálódnak tettekké; az elhatározásokat bizonyos helyheztetések, környülállások előzik meg, mellyek által azok okoztatnak, ezek a' következésre, és több következések a' megnyugvás pontjára, vagy a' tselekedet kimenetelére vezérlik vágyódásunkat, és innen van a' tselekedet előre való törekedése, eleven mozgása, és a' figyelmetességnek reá való függesztetése, — innen van egyáltaljában a' drámai költésnek olly nagy ingerlő ereje: ez, úgymond Schlegel, felserkenti a' munkásságot, melly az életnek valódi használása, sőt maga az élet; mivel a' szenvedőleg használt öröмок elaltathatják ugyan az embert valami néma gyönyörűségben, de mind e' mellett is, ha legkisebb ingerelhetőséggel birunk is, unalom követi azokat. Mi látunk tselekedni, és pedig az emberi munkásság legfőbb tárgyát, az embert: látjuk, hogy az emberek barátságos vagy ellenséges öszve-köttetésben, mint okos és erköltsi valóságok, gondolkozások módja, érzéseik és in-

dulatjaik által egymásra nyomos befolyásokat okoznak. Ennekokáért minthogy a' néző-játékok ilyen tselekedeteket terjesztenek elő, a' feljebb mondottak szerint pedig nyilvánosságos, hogy valamelly tselekedetnek beszéllgetés által való előterjesztésében áll a' Szín-játéknak, mint legtökéletesebb jelenvalósításnak fő tulajdonsága: tehát azért egyforma jelentésű szoros értelemben a' Dráma a' néző-játékkal. Ha pedig a' drámát még szorosabb értelemben vesszük, úgy az nem egyéb, mint az emberi telekedeteknek, mint most történeteknek poétai vagy költői módon való előadattatások, — következésképen magoknak a' tselekvő személyeknek együtt való beszéllgetések, a' mellynek a' jelenvalósítás mentől tökéletesebbé tételére más személyektől, mint azoknak képviselőjiktől kell elő adattatni a' néző-játékban.

Mi tehát a' néző-játék? Néző-játéknak nevezetik, a' közönséges szóllás formája szerint az a' mulatság, mellyet a' Játék-színen való előadások szereznek: — tudományos tekintetben, szélesebb értelemben, valamelly az előadásra határozottatott drámai költemény, akár minémű foglalattja vagy formája legyen is annak; szorosabban véve pedig egy olly közép neme a' drámának, melly a' víg és szomorú-játék között van, mivel a' nélkül, hogy a' szomorú-játék fellengőségét venné tárgyul, bennünket valamelly komoly valódi történetnek kifejtése által gondolkodásba ejt és szánakodásra indít, végre pedig érzésünket szerentsés kimenetel által megörvendezteti. A' víg-játéktól különbözik a' történetnek valódisága által, mellybe mindazáltal ottan ottan tréfák elegyítetnek; a' szerentsés kimenetelű szomorú-játéktól pedig az által, hogy ennek magassága's fenjárósága a' néző-játékban hibázik, mellyet amabban vagy maga a' történet, vagy az örvendetes peripethiák, a' sze-

rentsétlen sorsnak szerentsésre való változási tsinálnak. Így Zrínyi, Iréné, szomorú-játékok, Szécsi Mária néző-játék, a' Kérők pedig víg-játék. A' Játékszíni praxis nyelvén tágasabb értelemben a' néző-játékok elosztatnak elmondó v. beszédes (recitirend) énekes (Oper) és néző-tánczos (Ballet) játékokra. Amaz alatt olly theatrumi előadás értetik, melly a' maga tárgyát kiváltképen beszéd és történet által teszi a' fülnek és szemnek érezhetővé, a' mi az énekes-játékban éneklés, a' néző-tánczban táncz által (mind a' kettő tag jártatással egyesítetvén) vitetik véghez. — Az elmondó (recitirend) néző-játék nemei ezek: szomorú-játék, víg-játék, néző v. érzékeny-játék, vitézi darab, pásztori költemény, tündéres-játékok, innepi játék (többnyire példázoló allegorikai dráma) elő-játék, berekesztő v. másod játék 's a' t. — Tekintsük meg tehát ezeket egy kevéssé. Kinek kinek közönségesen fel van adva kötelességül, az emberi életnek valami képét előállítani, és pedig tselekedet által. A' tselekedet pedig ollyan változások sora, mellyek a' munkás valóságok tzeleerányos munkásságából származnak. A' drámai tselekedet 's történet, mint tsak most történt, megszűnés nélkül folytatott, és végre magát kifejtő, úgy gondoltatik; holott ellenben az epikomi hősi versezetről már előre fel kell tenni, hogy elmúlt dolgot foglal magába, 's azt mint elmúltat adja elő. Első tulajdonsága a' drámai tselekedetnek 's történetnek az, hogy az, a' mi történik, azt megelőző okokból, és állandó feltételek alatt, ha szinte nem a' közönséges lehetőség v. valóságosság határai között is, következtetődjek. Ebben áll a' történet valódi természetessége, melly nélkül annak semmi vonzó 's gyönyörködtető ereje, interesséje nints. A' történetnek a' személyek gondolkodása 's tselekedete módjából, és

egymással való öszve köttetésekből kell eredni. 2-or A' történetnek szükségesképen vonszó erejűnek, intereszsátnak kell lenni az által, hogy az emberi méltósághoz illő gondolatokkal, ideákkal díszeskedjék, és e' szerint a' nézők lelke szüntelenül a' tárgyra legyen figyelmetes, és a' vára-kozástól elfoglalva. Mindenek felett pedig 3-or A' tselekedet 's történet egysége felette szükséges a' drámai költeményben. Tsak egy fő tárgynak kell lenni, mellyben a' kérdésben forgó 's megjelen-valósítandó dolog kifejtődik, 's a' mellyre minden mellékes történetek vitetessenek, hogy az Interesse több részekre ne oszolja. Nem külömben egésznek kell lenni a' történetnek, ki kell annak kezdetének a' tselekedetek rúgójából fejtödni, mint szintén annak egész folyamatjának, hogy semmi, a' mi tsak a' dolog valóságát illeti, bizonytalanságban ne maradjon. Az idő és hely egységére való figyelmezést, a' mi hajdan olly szorosán megkívántatott, 's a' Görögöknél és Rómaiaknál az ő Játék-színeiknek alkotása és a' Karok (Chorus) mindenkori jelenléte miatt egyáltaljában szükséges is volt, mostan nem tartják meg olly szorosán, és a' mi játékszíneink alkotása több szabadságokat megenged a' Költőnek, mihelyt az elébbeni Jelenés megtartása, és az időnek szoros meghatározása, a' darab nagyobb szépségeinek útjában állanának. A' jelenések helyének gyakori változásait a' Költő, a' mennyire lehet kerülje, legalább olly hirtelen és hihetetlenül ne történjék, hogy a' nézők figyelmét megzavarja. Hogy a' drámai egész egymásból függjön, annak egy jól megfontolt planum szerint kell készülnie, a' kivitelben minden ellenkezés, mester-ségesség, és hihetatlenség, mint szintén az olly beszédek is, mellyek sem a' történettel, sem a' személyek characterével öszve nem állanak, ki-

maradjanak, mert semmi sem tesz a' drámai költemény hathatóságának 's foganatjának a' Játékszínen több kárt, mint a' mesterkelt, és kelletnél több beszéllgetések, mellyek a' történetek folyamatját megakadályoztatják. — A' Dráma fő történetével ellenkező akadályokból ered az egész dolognak öszve bonyolódása, melly minden néző-játékban szükséges, a' nézők figyelmetességének felerkentésére: — mindazáltal ez az öszve bonyolódás nem minden néző-játékokban egyenlő; a' szomorú-játékokban pedig jobb, ha együgyű az és természetes, mert a' nagyon öszve szőtt font tárgyak 's gondolatok annyira foglalatoskodtatnák figyelmetességünket, hogy a' megindítás vagy megilletés tzelja elhibázódnék, a' mennyiben a' gondolkodás és megindítás egymás mellett meg nem állhatnak. Az öszve bonyolódás feloldozásának, kifejtésének neveztetik azon akadályoknak elhárítása, mellyek a' fő történetnek útjában voltak. Ezen kifejtésnek nem kell erőszakosan megtörténni az úgy nevezett theátrumi tsapás*) (Theater-coup) által, hanem már magában a' fő történetben, a' személyeknek characterében, és azoknak környülállásaikban fundáltatni, — sőt az idegen kéz által való feloldattatás is, az úgy nevezett Deus ex machina is meghotsáthatatlan hiba a' szorosan vett Drámában. A' személyek száma a' fő történet kivitelére való szükséghez képest határoztatik meg. Több, mint a' mennyi ahhoz megkivántatik, felettébb való és hibás, mert a' nézők figyelmetességét megoszlatják, és elvonják a' fő tárgytól, melly által a' fő tzel elérése sem-

*) Coup frantzia szó, ütést, tsapást jelent, drámai értelemben pedig olly hirtelen, és minden előre való készület nélkül elő álló 's meglepő történetet teszen, melly által a' Költő az egész poétai tselekedetet egyszerre kettő vágja.

mivé tétetik; a' characterekben, gondolkodás 's tselekvés módjában a' Költőnek, a' ki valamelly néző-játékban az élet valóságos képét költői módon le akarja rajzolni, különösen a' természetet kell követni, hogy a' személyeknek beszédjeik 's tselekedeteik, azoknak érzéseivel szorosan össze egyezzenek; mindenek felett pedig azon drámai fő tárgyra (Objectivitaet) törekedni, melyet a' felhozott személyek magok akarnak, hogy lássunk 's halljunk az ő érzéseik 's körülállásaik által, nem pedig a' Költő. Jöllehet mind a' jó, mind a' rossz characternek nagyobb erővel és élesebben kell kifejeztetni, mint a' közönséges életben 's a' valóságos történetekben, mindazáltal ha részvételt akar a' Költő szerezni, nem kell a' character rajzolatnak a' képzelődés világába 's a' fantáziák országába által menni. Ha a' Költő a' személyeket a' valóságos históriából vette, akkor azoknak históriai charactert ad; mindazáltal szabadságában van tzeljához képest némelly a' históriától eltérő vonásokat is tulajdonítani azoknak. — Azon körülállásoktól és helyheztetésektől, melyekbe a' Költő a' személyeket teszi, függ kiváltképen az ő charactereknek kifejtődése is; ennél fogva a' helyheztetéseknek állandó, igazi 's szükséges fundamentomra kell építenie. Nem tsupán az ellenkezés (Contrast), melyben a' különböző nemű Characterek egymás eránt állanak; hanem az, a' kiben azok helyheztetésekhez képest vagynak, ennek viaskodása és küzdése a' körülállások és maga a' sors ellen, teszi a' drámai költést olly magához vonzó erejűvé: azomban a' Characterek ellenkező állása is igen hasznosan munkálkodhatik a' tzelra, tsak hogy szembetünőleg ne különbözzenek egymástól.

A' minő gondosan 's szorosan kell a' drámai Költőnek a' Személyek Characterének pontos le-

rajzolására 's egymáshoz való állására figyelmezní, épen olly kötelessége neki az öltözetre is vigyázni, hogy az az előhozott személyek idő korával 's nemzeti szokásaival megegyezzen, kiváltképen ha a' tárgy igazi históriai történet, hogy valamiképen az Anglust turbánba 's káftánba, a' Magyarat pedig Spanyol köntösbe ne öltöztesse; egy szóval szemesen kell vigyázni mind azokra, a' mik az erköltsökre, gondolkodás 's tselekedet módjára, és szokásokra nézve az idő kornak 's nemzetnek tulajdonai voltak, mint szintén a' játékszin kiékesítésére is. — Minden néző-játéknak külső valóságára tartozik főképen a' drámai beszéllgetés, az az, midőn a' beszéllgetés ideje alatt 's által a' beszéllő személyek között az ő állapotjokon valami történik 's változik. A' magányos beszéllgetéseket, midőn t. i. tsak egy személy beszéll magában vagy másokhoz, de a' kik nintsenek jelen, vagy a' magános beszédben semmi közbevetetlen részek nints, tsak akkor kell a' Költőnek közbe elegyíteni, midőn a' beszéllő Személy olly nagy indulatosságba, vagy olly mély gondolkodásba jő magán 's állapotján, hogy érzéseinek 's szavainak kirontása, de a' mellyet tulajdonképen senki a' hozzá tartozók közül nem hall, észrevehető. A' tag-járatatás mestersége által (ars mimica), melly a' beszéddel a' mozgást és a' játék-színen való tag-járatatást köti öszve, a' drámai előadás sokkal elevenebb, 's nagyobb benyomást szül; ennél fogva ennek mindég a' Költő szeme előtt kell lebegni, a' ki munkája által a' nézőkbe benyomást akar tsinálni.

Egyébaránt minden néző-játéknak mind beszéllgetése, mind története felvonásokra, ezek pedig ismét jelenésekre osztatnak. A' vfg-játékban rendszerint 1. 3. vagy 5. felvonások vagynak, riikán 2. vagy 4; a' szomorú-játékban 5. — a' ko-

moly tárgyú énekes-játékokban 2. v. 3. a' néző-játékokban pedig annyi mint a' vig-játékokban. A' néző-játékokban minden felvonásnak ki van az egészre nézve való része mérve; az első a' nézőket a' darab foglalatjával esmerkedtetni meg, nem különben a' fő személyekkel, 's azon eszközökkel, melyek által a' történet kivetetik. Ez a' tziel legjobban elérődik, ha magok a' személyek beszélnek, kevésbé pedig tsupa leírások 's elbeszélések által. A' következő felvonásokban kell elkezdődni a' kifelé való fejlődésnek, 's ennek mindég jobban jobban a' fő tzielra törekedni, hogy a' nézők figyelmetessége mind inkább inkább nevedjék, míg nem az az utolsó felvonásban, a' hol az egész történet bevégeztetik, egészen kielégítetik.

A' szomorú-játék (Tragoedia) valamelly fellegős történetnek kidolgozása, mellynek fundamentoma egy vagy több részvevő személyeknek, az indulatok vagy a' környülállások öszveköttetése által okozott vagy előállítatott sorssal való küzdesekben van; mivel tsak az ilyen tárgyakban mutathatja ki az ember lelki erejét, és erköltsiségét. A' nézők érzése mintegy felemelkedik azon erő által, mellyet az ember a' sorssal és az indulatokkal való viaskodásban kimutat, és neki bátorítja a' hasonló esetben hasonló erővel való küzdeésre a' külső szorongattatások ellen. A' szerentsétlen kimenetel épen nem elmúlhatatlanul megkívántató tulajdonsága a' szomorú-játéknak, hanem a' komoly kimenetel egyáltalában szükséges, hogy a' nézőkben az aggodalom, szánakodás, és kiváltképen az érzés felemelkedése meg ne háborítassék, — a' mi minden szomorú-játéknak fő tárgya; — a' honnan következik, hogy a' tárgy választása a' legnagyobb fontosságú legyen. A' szomorú-játék-költő vehet tárgyat a'

históriából, a' vagy maga is költhet: az első esetben szabadságában áll, mint minden Höltnök, a' körülállásokat 's Charactereket másként elrendelni, mint a' históriában előadtnak, csak hogy a' valóságosan megtörtént dolgok megváltoztatásában, és az új körülállások hozzá költsében szemes legyen, hogy a' belső igazság vagy valóság meg ne sértődjék. Egyébaránt a' históriai tárgy, vonzóbb erejére 's hitelesebb voltára nézve mindég megérdemli a' költött felett való elsőséget. A' szomorú-játék tárgyra nézve leginkább atyafias a' hősi költséssel. Mind a' kettő fontos történeteket kíván; hanem a' hősi költés azokat úgy beszéli el, mint elmúltakat, a' szomorú-játék pedig, mint most és valósággal megtörténeteket adja elő, a' honnan ez nagyobb hathatósággal bír. A' hősi költemény valamely több történetekből és körülállásokból össze tett tárgyat foglal magában, és a' Hóst többszörös körülállásokban 's helyheztetésekben adja elő; a' szomorú-játék pedig inkább egy történetre, és az abból következő szerentse változásaira határoztatik. Nevezetes részei a' szomorú-játéknak a' Peripethia és Catastrophe; az elsőbb olly váratlan változás, melly valamely hősi vagy drámai költés, Román 's a' t. fő személyeinek szerentsés vagy szerentsétlen állapotjában történik meg, és azokat épen ellenkező körülállásokba helyhezteti; ilyen p. o. a' Schiller Orleansi Szűz nevű szomorú-játékában, a' könyörületességnek Lionelben, egy Anglus vezérben hirtelen történt felerkenése, 's annak következei. Fő következe a' meglepettetés, t. i. a' tselekvő személy meglepettetésének a' nézőkre vissza ható ereje; ennek, valamint a' kimenetelnek, természetes és előre készített, nem pedig tsupa tsudálatos eszközök által kell elő adattatni. Catastrophának ne-

veztetik pedig a' szomorú-játéokban azon idő pont, melly a' fő személyek sorsára nézve, valamelly fontos és elhatározó változást szül. — A' mi a' személyeket illeti: ezek se épen tökéletes jó erköltsűek, se egyáltaljában vétkekkel teljeseek ne legyenek; mivel az elsőkre nézve a' bízhatóság hibázik, 's tsupa hideg tsudálkozást okoznak, részvételt pedig épen nem; az utólsóbbak ellenben megútálással 's irtódzással töltik el a' hallgatókat. A' tselekvő személyeknek első rendűeknek kell lenni, az az különös lelki erejűeknek. Az erköltsi nagyság, valamint a' jóban, úgy a' rosszban is, az erős és bátorsággal teljes elhatározásokban és tselekedetekben, mérész feltételekben, és fontos dolgokra tzelző indulatokban fejezi ki magát; mert nem tsak az indulatok hevessége teszi a' személyek nagyságát, hanem a' lélek ereje, mellyel azok a' tselekedet véghez viteleiben bírnak, és a' tzel, mellyre törekednek.

A' Vig-játék (Comoedia) valamelly vig történetnek drámai előadattatása, melly, mint szintén a' tselekvőleg előadott személyek erköltse, szokása és characterre, a' nézők mulattatására szolgál. A' néző-játék ezen nemének tehát tárgya, az emberek magános 's házi (privát) életek, valamint a' legfőbb rangúaké, úgy a' legalatsonyabb sorsúaké, mindennémű ostobaságaikkal, hibáikkal előitéleteikkel es virtusaikkal együtt; a' honnan nem tsak a' nevetséges és gyűlöletes, hanem a' nemes, szeretetre méltó és tetszős tárgyakra is kiterjed az emberi életben a' vig-játék határa. A' Költő a' vig-játék történetét vagy magától is kigondolhatja, vagy pedig valósággal megtörtént dolgot választ a' kidolgozásra. Az elsőbb közönségesebb; de a' vig-játék sokkal érdeklőbb, vonzóbb és oktatással teljesebb, ha olly történetekre és személyekre vitetődik, a' kiket a' nézők

magokkal egy időbelieknek, 's a' történeteket a' jelenvaló időből vétetteknek lenni megesmerik. Minden népnek meg vagynak az ő tulajdon erköltssei, szokásai 's a' helyesről és helytelenről való vélekedései; a' honnan tsak úgy nyerhet a' Költő kedvességet, ha a' fő történet, személyek, és a' darab történetének helye (Scena) hazaiak. — Egyébiránt a' víg-játék elosztatik fenjáróbbra, 's alacsonyabbra; egy olly felosztás, mellyet nem az előadott személyek rangjához, hanem a' matéria tulajdonságához képest lehet meghatározni. Mindazonáltal ezen két elosztás határai gyakran öszve ütköznek. Ha az alacsonyabb víg-játék az épen közönséges és undorodást okozó dolgokra ki nem terjed, neveztetik tréfának (Posse, oder Farce). A' víg-játékban épen úgy megkívántatik a' történet egysége, teljessége és Interesséje, mint a' néző-játékokban, ezekről tehát lásd feljebb. — A' mi fő tzeljét illeti, ez nem tsak a' gyönyörködtetésben és mulattatásban áll, hanem közbevetőleg az oktatásban, és az emberi jósnak, boldonságnak és erköltstelenségnek eleven elő adása által való tanításban, 's az emberi sziv elrejtett vonásainak felfedezésében és kifejtésében: a' melly tzel nem a' tsupa hideg, bár még egyszer annyira fényes, közönséges és erköltsi mondások, 's vi'sgálódások, hanem kiváltképen a' tselekedetbe 's munkásságba helyezettett személyek példája által erődik el.

Az énekes-játék (Opera, Singspiel) szélesebb értelemben mu'sikai dráma. A' néző-játéktól a' mu'sika által különbözik, mellybe tsak imitt amott, a' mint a' drámai történet kívánja, szövődnek bele énekek. Az énekes-játékban a' mu'sika a' fő; de abból épen nem következik, hogy az a' költésen uralkodjék, hanem hogy mind a' kettő egymással a' legbelsőbb 's legszorosabb öszveköttetésben legyen; mellynél fogva egy felől a' Poësis énekké

lesz, más felől pedig a' mu'sika a' személyek indulatjának 's characterének eleven leábrázolása által költésre emelkedik fel 's változik által. Legelső kötelessége tehát a' Költőnek az, hogy olyan történetet találjon fel, melly által a' személyek olly helyheztetésekbe tevődnek, mellyekben magokat kiváltképen mu'sikai és költői, poétai módon fejezhetik ki, és sokféle indulatjaikat 's érzéseiket különböző mértékben válthatják fel egymással. Ez ugyan jöllehet egyfelől a' characterek szoros formáltatását és a' történet megszakadás nélkül való folyamatját akadályoztatni láttatik: (a' honnan az operának sem Characterei, sem története olly szoros értelemben nem lehet, millyeneknek nevezetesen a' szomorú játékokban lenni kell) mindazáltal az opera más részről bizonyostárgyak megvalósítására, mellyek drámai regulák alól kivételnek, sokkal alkalmasabb. Illyenek a' tündéres tárgyak, 's históriák, romános képek, mellyeknek belsőjök tsak mu'sika által fejeztethetik ki igazán: — mivel az ének az operában beszéd helyett van, az illyen aetheri finom beszéd mód pedig legalkalmasabb a' tündérek, Gnomok 's a' t. nyelvének: innen önként következik, hogy a' históriai és vitézi tárgyak, a' mennyiben ezek tsak a' characterek szoros kifejtése által vitethetnek ki egy mindég előre törekedő történetben, és a' mellyeknek öszveköttetését inkább az értelem, képzelődő tehetség foghatja meg, az énekes-játékra épen nem alkalmaztathatók; — továbbá, hogy a' Költő a' mu'sika természetét értvén, minden kínszerítés, és a' nélkül, hogy magát idegen járom alá adná, mu'sikai módon költjön, az az: mind a' drámai materiát, mind az egyes részeket úgy dolgozza ki, hogy a' mu'sika mesterségnek alkamatosságot adjon, annak, a' mi

a' poésis által kimondhatatlan, és maga módja szerint való kifejezésére.

Ez a' drámai költés fő nemeiről: már most menjünk által ennek történeteire. — A' néző-játékok és a' Theatrumok feltalálása igen közel láttatik lenni egymáshoz. Az embernek igen nagy természeti hajlandósága van arra, hogy magát mások állapotjába, érzéseibe, és indulatjaiba által tegye. Már a' gyermekeknek sints kedvesebb multságok, mint a' meglett embereket majmolni. De mind e' mellett is azon egyetlen egy, a' néző-játékok feltalálására szükséges lépés, t. i. ezen mimicum elementumokat, tsekély kezdeteket és töredékeket a' társaságos élettől külön választani, 's egy maszszába öszve szedve elő adni, sok népeknél meg nem történt. A' régi Egyiptom leírásában Herodotusnál; másoknál ennek semmi nyoma sints. Az Etruscusoknak ellenben, a' kik sokakban hasonlók voltak az Egyiptombéliekhez, voltak Theatrumi-játékaik, 's ezeknek nyelveken neveztetik deákula' színjátszó histrionak. Az egész Ásiai napkelet, az Arabsok és Persák, minden gazdag poétai Literaturájok mellett sem mutathatnak néző-játékokat; mint szintén Europa sem a' közép idő szakaszban; a' keresztyenség bėjövetelekor a' Görögök és Rómajak néző-játékaik eltöröltettek, részszerint mivel pogány tárgyakra tzeloztak, részszerint pedig, mivel erköltstelen-séggé változtak által, és mintegy ezer esztendeig fel se éledtek. — Az a' vélekedések némellyeknek, mintha a' néző-játékok feltalálása tsak egyszer történt volna meg a' világon, es úgy ment volna egyik néptől a' másikhoz, felette helytelen: mivel az Anglusok, a' kik a' világot körül hajókázták, írják, hogy a' déli tengeren lévő szigetek lakosainál, bár is a' lelki tehetség ki mivelésének 's a' pallérozódásnak legelső léptsőjén állanak, lát-

tak valami durva néző-játékokat; hasonlóképen az Indusoknál, a' kik talám az emberi nemzetnek minden mivelődése nélkül szülkölködnek, igen gazdag drámai Literaturájok van, mellynek ideje mintegy 2. ezer esztendőre megy fel. Ilyen darabjok a' többek között ama' kedves Sakontala, mellynek egész alkotása a' mi romános néző-játékainkhoz olly igen hasonlít, hogy ha több Tudósok jót nem állanának, azt lehetne gondolni, hogy az Anglus fordító Jones, Schakespeare eránt való szeretetből dolgozta ki olly nagy hasonlatossággal, 's tulajdonítja az Indusoknak. India arany idejében ezen darabnak (az ő nyelveken Natak) előadása a' Delhiben lévő fényes Császári Udvar gyönyörködtetésére szolgált; de számtalan nyomattatások miatt úgy látszik, hogy az egész néző-játék mestersége elenyészett. — A' Rhinaiaknál ellenben virágzó nemzeti játék-szín van. — Európában a' közép időben a' XV-dik Században kezdett hajdani fénynek a' néző-játékoknak kiderülni, de ezek eleintén némelly példázoló (allegorikai), 's papi darabokban állottak, mellyek erköltsiségnek 's titkoknak neveztettek; és ezen tsekély kezdetekben volt a' romános drámának, mint tulajdonképen való találmánynak magva elrejtve.

Jóllehet olly nagy kiterjedésű volt legyen a' játék-színi multság, mindazáltal nem ok nélkül szembetűnő az a' különböző mérték, mellyel egyik nép a' másikat e' részben feljül multa. Így a' többek közt mennyire feljül haladták a' Görögök a' Rómaiakat? holott mind a' két nemzet a' régi világnak a' mivelődésre nézve fényre volt? — de ennek okát abban kell keresni, mivel a' Görög nemzet általjában művészi nép volt, a' Rómaiak pedig a' szép mesterségeket úgy nézték, mint a' mellyek a' luxusnak előljáró postáji, 's utóbb

is olyan idő pontban vették be, midőn a' pompázás 's a' bujaság igen elhatalmaztak, 's nem is egyébre, mint nemtelen gyönyörűségekre használták, — a' játék-színekre nézve főképen annyira eltértek a' fő tzeltől, hogy a' belső valóságára nézve való tökéletességet a' külső ékesgetések miatt csaknem egészen elmellőzték. De Görög országban sem volt a' drámai költés közönséges; Athénében találták fel a' játék-szint, és itt is gyakorolták azt masokat kirekesztőleg, kivéven az Epicharmus Doriai drámájit. Minden nagy drámai költőjök a' Görögöknek Atticában született, 's Athénében pallérozta ki magát.

Hasonló nagy különbség van ama' két, mind származására mind nyelvére atyafias nemzet, a' Spanyolok és Portugallusok közt. A' Spanyoloknak igen gazdag drámai Literatúrájok van, melly termékenységre nézve a' Görögökhöz igen hasonló, mivel némelly költőknek száznál is több munkájik vagynak; a' Portugallusok ellenben, kik a' Költés más nemeiben a' Spanyolokkal vetélkednek, e' részben csak nem semmi lépést se tettek; sőt nemzeti Theatrumok se volt, hanem a' Spanyol szín-játézők mentek által ottan ottan hozzájok.

Az Olaszoknál is, minden művészi talentumaik mellett is a' drámai költés épen nem kitetsző, melly hijjánosságot úgy látszik a' Rómaiaktól vették által örökségül, 's valamint a' nálak olly divatjában lévő tréfás darabok, 's erre való nagy talentumaik is a' régi időből veszik eredeteket; így a' többek közt a' mai Carneval, melly az Olaszoknak tulajdon találmányok, hihetőképén a' régi Saturnaliákban fundáltatik. Az Olaszoknál az énekes és tántzos játékok a' fők; 's játék-színi gyönyörködtetéseikben a' drámai Költés hathatósága a' mu'sikától 's énekléstől függ, az az inkább találunk örömet az utóbb mondottakban, mint a'

darab belső valóságában. — Ezen rövid észrevételek után lássuk legelőször is a' Drámai Költést, mindenek előtt pedig a' játék-színeket

A' Görögöknél.

A' Görögök játék-színeik feljül egészen nyitva voltak, és néző játékaik mindég fényes nappal és a' szabad ég alatt adattak elő. Ez nekünk igen alkalmatlannak látszik: de a' Görögök épen nem voltak a' puhasághoz szokva, azomban a' szép ég-hajlatot sem kell elfelejtenünk; a' Rómaiak már sokkal jobban szerették a' könnyebbséget, mivel játék-színeik valami kifeszített fedelekekkel voltak bevonva, mellyek a' nézőket a' nap melege ellen védelmezték. — Ha égi háború vagy zápor esső volt, a' Görögök játék-színei azonnal félbe hagyattak, egyébaránt inkább szenvedtek valami kis alkalmatlanságot, mint sem valamelly gőzös-házba bereszkettve az ilyen nép innepeinek, mint a' millyenek a' néző-játékok nála voltak, kellemetessége 's vidámsága legkisebb részben is megtsonkítassék! a' honnan a' játék-színek mindég a' legkisebb helyekre építtettek. A' Tauromeniumi (ma Taurmino) Sziciliában, mellynek omladékait még ma is lehet látni, úgy volt alkotva, hogy a' kilátás épen az Etnára volt. — A' régiek Theatrumai a' mieinkhez képest rendkívül nagyok voltak, hogy az innepekbe öszve gyülekező népnek 's idegeneknek elegendő helyek legyen azokban: mellyeknek már annyival nagyobbaknak kellett lenni, mivel az ott előadott néző-játékokat, mellyek, a' mint mondtam, vallásos tzelből adódtak elő, azoknak méltóságokhoz képest, tsak távúlról nézhették a' jelenlévők. A' nézők üléseik gráditsok, léptsők voltak, mellyek hátrafelé fél circulus formában mindég magasabbak magasabbak voltak, úgy hogy mindenek egyformán láthatták a' játékot, — ez neveztetett

amphitheatrumnak, mellynek legalsó gráditsa sokkal magasabb volt az orchestránál (e' volt a' mu'sikások és tántzolók helye) és egyenlő magasságú volt a' játszó-színnel (Scena).

A' játék-szín maga (Bühne) egy olly darab hely volt, melly az épületnek egyik végétől a' másikig terjedt, és ezen szélességhez képest kevés mélysége volt. Ezt hívták Logeumnak a' Theatromban, mellynek közepében volt a' beszéllő személyek helye. Ezen közép hely megett ment a' játszó-szín (Scena) befelé négy szegletes formában, mindazáltal kevesebb mélységgel, mint szélességgel. Az ettől körül vett hely nevezetett prosceniumnak, a' hol a' darab eljátszattatott, és valamivel alacsonyabb volt a' Scenánál. A' Logeumnak többi része jobbról és balról valami együgyűen kifestett kőfallal vétetett körül, melly a' nézők legfelsőbb gráditsával egyenlő magas volt.

Az ékesítések (Decoratio) a' játszó-szín hátulsó részére voltak helyheztetve, 's inkább faragva, mint festve voltak; a' két oldalon lévő ékesítések pedig három szegletesek valának, mellyek egy alól megerősített tengelyen forogtak. A' Scena hátulsó falán egy fő és két mellékes bemenetel volt; a' fő rollát játszó játékos a' középső, a' mellékest játszó pedig a' más két ajtón mentek be a' játék-színbe. Ezeken kívül voltak még két bemenetelek; az egyik a' Logeum végén, a' hol a' város lakosai, a' másik pedig az Orchestra alatt, a' hol az idegenek jöttek be. A' nézők gráditsai alatt volt az úgy nevezett Cháron gráditsa, melly által a' holtak árnyékai előbb az Orchestrán, azután pedig a' játék-színen jelentek meg. Azon Machinák is, mellyek által az Istenek lejöttek, vagy az emberek a' levegőbe felmentek, a' Scena két oldalán a' kő-fal mellé voltak tsinálva, és így a' nézők nem láthatták azokat. Már

Aeschylus használt e'féle Machinákat, midőn a' Prometheus nevű darabjában nem csak Oceanust hozza le a' levegőben, hanem az Oceanus leányainak egész Rhorusokat egy rántásra egy szárnyas szekérben felrepíti. Elsüllyedések, mendörgést 's villámlást okozó Intézeteik is voltak, valamelly háznak öszve döntésére vagy felgyújtására.

Kárpitjaik (Vorhang) is voltak, jöllehet nem ok nélkül lehet gyanítani, hogy az Athénébeli Theatrumon eleinte nem voltak szokásban, mivel Aeschylusnak és Sophoclesnek darabjaiban a' játékok elején és végén is üres a' játszó szín. Euripidesnek némelly darabjaiban ellenben a' játék-szín mindjárt tele van, a' mi a' nézők szeme láttára egyszerre meg nem eshetik. Egyébaránt csak a' kistsiny proscenium volt a' Kárpittal elfedve, mivel a' Logeumot szélessége miatt el nem fedhették volna.

A' Karnak *) bemenetelei az Orchester alatt voltak, a' hol (az az: az Orchesterán) rendszerint tartózkodott is, és az egész Kar éneklései alatt szokott tántzát végezte. Az Orchesterában elől a' Scena közepével szembe állott valami oltár forma

*) Mi volt légyen a' régi Görögöknél a' Karnak (Chorus, Chor) fő tzielja? sokképen adódik elő. Funke azt mondja, hogy mivel a' Görög Theatrom soha üresen nem maradhadt, a' közbe való játék (episodium) ideje alatt a' Kar töltötte azt bé; Schiller az Istenek, Herosok és Királyok, u. m. a' kik voltak tsupán a' régi Theatrom tárgyai, kísézőjinek tartja 's a' t. Állott pedig a' Kar a' darab természetéhez képest férfiakból, asszonyokból, vénekből, ifjakból, polgárokból, rabszolgákból, katonákból 's a' t. a' szomorú-játéokban 15. a' vig-játéokban 24. személyekből, a' kik alacsonyabb sorsúak voltak, mint a' fő személyek. Kötelessége volt énekelni és tántzolni, ha pedig beszélnie kellett, akkor a' vezetője szóllott (Coriphaeus) a' játszó személyekkel; néha két részre osztattak, 's mindenkinek volt egy vezetője; a' mu'sikáról, melly szerint énekelt a' Kar, bizonyosat nem lehet mondani.

magas hely, mellynek neve 'Thymele volt, mint a' Karnak öszve gyűlö helye, mikor nem énekelt. A' Kar vezetője ezen Thymelen állott, hogy nézze, mi történik a' játék-szinen, 's a' személyekkel beszéllhessen; mert az éneklés ugyan közönséges volt, de ha beszélni kellett, akkor csak egy beszélt az egész Kar nevében, 's innen van a' Karnak ezen különböző megszólíttatása „te és ti”. Ez a' Thymele épen a' közép pontján volt az épületnek, 's innen mérték ki annak minden részeit.

Megjegyzésre méltók a' Görögöknél még az ál-ortzák, mellyek arra valók voltak, hogy a' személyeket herosi nagysággal, természet felett való méltósággal és idealis szépséggel adják elő, mivel szentség-törés lett volna nálak, hogy egy Apollo, Hercules 's más Isten tsupa közönséges formában adódjék a' játszóktól elő. Az ál-ortzák által ábrázat-vonásaik, a' Kothurnusok (szín-játszói tsizmak) által pedig test-állások lett méltóságosabb 's szembetünőbb a' játzó személyeknek, mint közönségesen, melly Kothurnus a' talpa alatt lévő sok pótlékok által igen magassá tette a' játszót; a' honnan az asszonyi rollákat is férjfiak játszották, mivel az asszonyi test-állás és szó nem volt alkalmas a' tragoediában előforduló heroínákat illendő benyomással elő adni.

Aeschylus (élt 525. esztendőkkel K. Sz. előtt) volt az, a' ki az ő idejéig lévő darabos kezdetekből a' Tragoediát *) óriási lépésekkel azon mélt-

*) 540. esztendőkkel K. Sz. előtt Solon ideje táján Thespis Atticában volt a' legelső, a' ki a' Bacchus innepein közép-játékokat adott, mikor t. i. a' Kar éneke az Istent tisztelni megszűnt. Játzó-szín helyett egy szekeret használt, 's jutalma egy Ketske (Τῆρας) volt, mellytől 's az ᾠδή (ének) szóból származott a' Tragoedia név, nemelylek szerint pedig, mivel Bacchusnak ketskét szoktak áldozni.

tóságra emelte, melyben mi azt a' Görögöknél találjuk; a' honnan nem ok nélkül lehet ötöt a' Tragoedia attyának 's teremtőjének nevezni. Ő szabott ki annak rendes néző helyet, ő találta fel a' játszó-színi pompát 's ékességeket, ő nem tsak tanította a' Chorust az éneklésben és a' tántzban, hanem maga is megjelent, mint játékos, a' játék színen, a' mit Horatius Art. Poët. v. 277. et seq. így ad elő:

— — personae, pallaeque repertor honestae
Aeschylus, e modicis instravit pulpita tignis,
Et docuit magnum loqui, nitique Cothurno.
Hetven öt, vagy talám kilentzven Tragoediái kö-
zül tsak hét maradt meg, mindenikben felemel-
kedett gondolkodás vagy on, kivált a' Chorusok
énekeiben, mellyek az olvasót indulatba hoz-
zák. Megmaradt darabjai között kiválthépen ne-
vezetes egy tökéletes Trilogiája *). Ezen Trilo-
giának 3. részei ezek: Agamemnon, a' Coëpho-
rusok vagy Electra, és az Eumenidések vagy
Furiák. Az első darab tárgya az Agamemnon meg-
ölettetése a' felesége Clytemnestra által, midőn a'
Trójai bábórúból vissza jött; — a' másodikban
megboszszúlja Orestes az attya halálát, megölvén az
annyát; facto pius et sceleratus eodem. A' har-
madikban, mellynek neve a' Furiák, az Orestes
belső szorongattatása adódik elő, a' kit az attyá-
ra való emlékezés felszabadít a' vétek alól, az
annyának meggyilkoltatásáért pedig a' vének
szava kárhoztat. Az Eumenidésekben jó elő továb-

*) A' Trilogiákról azt kell megjegyezni, hogy a' régi idők-
ben a' költők nem egyetlen egy darabhal vetélkedtek
a' jutalomért, hanem hárommal, de a' mellyek nem
mindég voltak egymással össze köttetésben, 's még egy
satyricum drámát is ragasztottak hozzájuk. A' Tragoe-
diára nézve pedig, a' Trilogia több Tragoediáknak, a'
bennük elő adott történetek egymáshoz való hasonlato-
ságánál fogva lévő össze köttetések.

bá az Istenek perlekedése, kik közül némelyek Orestes tettét jóvá hagyják, mások pedig üldözik ötet, míg végre az Isteni böltseség Minerva képében békességet tsínál az Istenek közt, és azon üldözéseknek, melyek az Atreus házát, mellyből való volt Agamemnon is, pusztították, véget vetett. Ezen Orestiaja Aeschylusnak, minden bizonnyal egy a' legfelségesebb költemények közül, mellyre az emberi képzelődő tehetség valaha felemelkedhetett.

2-dik Egy ennél jókorábbi munkája a' Védett leányok, melly hihetőképén egy ugyan azon tárgyról kidolgozott Tragoediának Trilogiájához tartozván, más kettőnek a' közepében állott, mellyeknek neveik az Egyiptombeliek és Danaus leányai. Az első a' Danaus leányainak az ő rokonaikkal való házasságok miatt Egyiptomból lett elszaladásokat; a' második az Argos szigetében keresett és feltalált pártfogásokat; és a' harmadik férjeiknek, a' kikhez erőszakkal adattak, meggyilkolását adja elő.

3-szor A' Thebe előtt lévő hét vezérek nevű munkájának foglalatja ez: hét vezérek a' város veszedelmére öszve esküdtek, Eteocles egy Thebei hazafi, a' következő győzödelemmel előre büszke ellenséggel, mindenik kapuba egy egy vitézt állit szembe, neki a' hetedik, egy Polynices nevű, a' ki az egész bajnak szerzője volt, jutott, ez ellen kirohant, nem gondolván semmit is a' nyilvánosságos veszedelemmel; a' város megszabadul, a' két királyi-székre vágyódók költsönösen tulajdon kezeik által elesnek, 's ezek nénnyeinek és a' Thebebeli leányok Karjainak (Chorusainak) panaszkodásai rekesztik bé az egészt.

4-dik A' Persák nevű munkája, mellyet a' mint mondják Hiero Syracusai Király kedvéért írt, felette tökéletlen, — alig függesztetik fel a'

figyelmetesség az Atossa álm-képe által; a' legelső követséggel ott van az egész Catastrophe, 's azon túl semmi további folyamatról nem kell gondolkodni.

5-dik A' meglántsolt Prometheus, melly a' középső része a' tűzhozó, és megszabadított Prometheus nevű munkájának, melly egy Isten állhatatos és örökké tartó szenvedésének előadattatását, 's végre ettől való megszabadulását foglalja magában.

Sophocles, Görög országnak legnagyobb Tragicussa, a' ki Atticai Méhnek és Sirennék (munkájának kellemetességéért) is neveztetik; élt mintegy 490. esztendővel K. Sz. előtt. Ez a' természetnek mind külső, mind belső ajándékaival gazdagon felruházott Költő, a' dramatica poésist, mellyet Aeschylus elkezdett, ditsőségesen tökéletességre vitte. 130. drámái közül tsak 7. maradt meg: 1-ső a' dühös, vagy korbátsos Ajax, mellyben a' férfiúi betsület érzés egész erejében: 2-ik Electra, mellyben az erő hathatósága (Energia) és az indulat (pathos): 3-ik Antigone, mellyben a' vitézség (Heroismus) a' legtisztább asszonyi természetben: 4-ik a' Tyrannus Oedipus, 5-ik a' Kolonosi Oedipus, mellyben a' legérzékenyebb megindulás, 6-ik a' Trachiniaiak, mellyben a' Dejanira asszonyi víz-eszűségének halállal való megbüntetése, és a' Hercules szenvedései igen szépen adódnak elő; 7-ik Philoktetes.

Euripides született 480. esztendővel K. Sz. előtt, 125. munkái közül tsak 20. juthatott kezünkbe. Schlegel azt mondja róla: törekedésének legfőbb tételje az, hogy tetszhesség, akárminémű eszközökkel, 's akármelly módon. Innen van, hogy gondolatjaira nézve nem egyenlő; néhol az elragadtatásig szép helyek vagynak benne, néhol pedig alacsony gondolatokra ereszkedik le. De

mind ezen hibáji mellett is tsudálkozásra méltó könnyűséggel, és magát bészínlő kellemetességgel bir. Megjegyzést érdemelnek ezen darabjai : 1. Alceste. 2. Iphigenia Aulisban. 3. Jon. 4. Phaedra. 5. Medea 6. Hecuba. 7. A' Phoeniciaiak. 8. Orestes. 9. Iphigenia Taurisban. 10. Andromache. 11. A' bakoskodó asszonyok (Bachantinnen). 12. A' Hercules gyermekei, és a' védett leányok. 13. Helena. 14. Rhesus.

Euripidessel a' régi Tragoedia históriájának is vége van, jöllehet még sok ifjabb Tragicusok is voltak, u. m. Agathon, a' ki legelőször vett fel költött tárgyakat munkájának materiájául, egy az ő ilyen költött materiáú tragoediái közül, Virágnak neveztetett, és így hihetőképén sem megindító erejű, sem borzasztó nem volt, hanem valami idyllimos költemény.

Az Alexandriai tudósok is írtak Tragoediákat, de ha a' Likophron Alexandrájából (melly egyedül jutott kezünkbe) kell itélnünk, egy általjában haszonvehetetlenek a' játék-szinen. E' szerint a' költői lélek a' Görögöknél Euripidessel a' Tragoediára nézve egészen elenyészett, és meg kellett elégedniek a' régi remek munkák többszöri előadattatásokkal.

Minthogy a' Tragoediák komorok voltak, 's a' hallgatóknak unalmat szereztek, hogy a' Költők nekik kedvet tsínáljanak, némelly nevetséges személyeket, u. m. részeges Silenust, ketske-lábú és pajkos Satyrosokat állítottak elő. Az ilyen játékot hívták Satyricum Drámának, mellyről így ír Horatius:

Carminē qui tragico vilem certavit ob hircum,
Mox etiam agrestes Satyros nudavit, et asper
Incolumi gravitate jocum tentavit: eo quod
Illecebris erat et grata novitate morandus
Spectator, functusque sacris, et potus et exlex.

Illyen az Euripides Cyclopsa, több nints is, mind elvesztek.

Látván a' Költők, hogy az e'féle drámák nagy kedvességet nyertek, még nevetségesebben kezdtek írni, 's így szülte a' Satyricum Dráma a' Comoediát.

Víg-Játékaik

Voltak tehát a' régieknek, mellyek elosztattak régi, közép és új komédiákra *). A' régi komédiának tulajdonképen való tárgya, a' közönséges élet, és a' Status volt, a' magányos (privat) és familiari életet, mellyen feljül az újabb nem emelkedik, tsak mellesleg és közbevetőleg, a' mennyiben a' közönséges élettel öszve köttetésben van, adja elő. A' Chorus, Kar, tehát itt is a' belső valóságra tartozik, mivel némű némüképen a' népet példázza; a' honnan lehet látni, hogy a' régi Komédia a' tragoediai formának gúnyoló himezése (Parodie) volt, melly hogy annál tökéletesebb legyen, a' Chorusok is behozattak; — a' tragica forma himezésén kívül, a' Komédiák a' régieknél a' nép és az Istenek innepén való örömnék kifejezésére is szolgáltak. A' mi időnkre tsak egy comicus poëta juthatott el, mellynek munkájából a' régi görög komédiákat esmerhetjük; Aristophanes ez, a' ki Krisztus születése előtt mintegy 480. táján élt, Plátóval, Socratessel és Euripidessel egy időben. Tüzes eleven képzelődéssel birt, és főképen a' tsúfolódásra és gúnyolódásra nagy hajlandósága volt, úgy hogy a' legbetsületesebb férjfiaknak, sőt az Isteneknek sem kedvezett. Írása módja szép, kifejezései ékesek voltak, annyira, hogy Scaliger szerint az Atticai

*) Comoedia tulajdonképen ezen görög szóktól származik *κώμη* falu, és *ᾠδή* ének, az az falusi ének.

nyelvnek szépségét ő benne kell keresni. Aristophanes előtt sok Comicusok voltak, u.m. Magnes Cratinus, Crates, 's mások; mindazáltal nem kell azt gondolni, mint ha ő benne mint utolsóban épen úgy alá szállott volna a' régi Komédia, mint az utolsó Tragicusban a' szomorú játék; mindenik alászállásának oka különböző, a' Tragoedia megszűnt, mivel az egész kimerítettve lenni látatott, és félbe hagyatott; a' Komédia pedig felsőbb parantsolatlánál fogva fosztatott meghatártalan szabadságától, a' mint Horatius szől:

Successit vetus his Comoedia non sine multa:

(itt értetnek Thespiis és Aeschylus):

Laude, sed in vitium libertas excidit et vim

Dignum lege regi: lex est accepta, Chorusque

Turpiter obtulit sublato Jure nocendi.

A' Peloponnesusi had vége felé Athénében az végeztetett, hogy mindennek, a' ki a' comicus Höltség által megbántatik, szabad legyen azt elvádolni, megtiltatott valóságos személyeket előadni, és azokat ál-ország által esmeretessé tenni; 's innen származott a' közép Komédia, melly mind formájára, mind elő adtatására nézve tsak nem ugyan az volt, kivéven a' személyes kitsufolásokat, mellyek annak előtte a' Komédiák belső valóságát tették. Hogy az ilyen sértegető 's gyakran szemtelen és az erköltsel nem mindenben megegyező kifejezésekkel teljes Komédiákon voltak-e aszszonyok jelen? avagy nem? nem egészen bizonyos; vagnak némelly helyek, mellyekből az aszszonyok jelenlétét ki lehet huzni; lehets pedig azért, mivel Aristophanes azon Epochájában élt Athénének, midőn a' hazafiak közt való rendetlenség és erköltsök romlottsága Athéné szabadságának és virágzásának véget vetett. Munkáji közt nevezetesebbek: a' Békesség, az Acharnaiak, Lysistrata, az

Aszszonyok a' nép gyűlésében , a' darázsok , békák , madarak 's a' t.

A' közép Komédia szorosan véve művészi szempontból nem egyéb , mint az új Komédiára való általmenetel , és a' mint feljebb emlitem , a' régivel mind formájára , mind előadattatására nézve tsaknem egyforma volt , a' személyes kitesufolásokon , 's a' Khorusokon kívül , mellyekre , minthogy a' Komédia határa a' Statusra többé ki nem terjedhetett , hanem tsak a' privat életre határoztatott , nem volt szükség ; azon kívül sok költségbe is került , elvesztvén pedig innepi méltóságát , és tsak közönséges mulatságra fordítatván , nem találkoztak olly gazdag pártfogók , a' kik a' ruhát 's más szükségait a' Chorusnak magokra vállalták volna.

A' Görögök vig - játékainak ezen időszakasza olly termékeny , hogy a' Peloponnesusi hadnak végétől Nagy Sándor haláláig , és így mintegy 70. esztendőök alatt több ezerekre megyen a' Komédiák száma , de a' mellyek közt az idő olly pusztítást tett , hogy a' mi időnkre némelly az érhetetlenségig eltsonkolt töredékeken és a' Plautus 20. 's Terentius 6. görögből deákra fordított darabjaikon kívül épen semmi se juthatott. De ezen fordításokból se lehet a' Görögök ezen epochájoknak kedvességét illendőképen betsűlni , mivel a' deák fordítók a' szótagok mértékével olly keveset gondoltak , hogy a' sok mértékbeli szabadság miatt alig lehet megfogásunk a' Görögök mértékeiről ; a' nyelv tsinosságára nézve is sok hibázik , kivált Plautusnál , a' mi talán onnan származik , hogy Plautus és Terentius mind ketten olly időben éltek , mikor e' tekintetben nem igen volt anyai nyelveken kit követni , hanem magoknak kellett az utat megtörni ; e' szerint a' Görög Költők szépsége a' deák himezés által elveszett. Ezen

kivül Plautus és Terentius az egésznek elrendelésében is sokat megváltoztattak, melly alkalmatossággal nehezen javítottak azon; amaz néha a' Scenákat ki hagyta, ez pedig két darabból egyet tsinált; tudatlanságból-é, avagy a' görögöket feljűmulni akarván tsinálták-e ezt? én nem tudom. Mivel pedig a' mint feljebb említém, az eredeti munkák után a' görög elmék ezen időbeli szüleményeiről ítéletet nem tehetünk, vessünk itt egy két tekintetet azoknak himezőjire, Plautusra és Terentiusra, jollehet értekezésem következő szakaszszába tartoznak, a' hol t. i. a' Római játék-színről van tzelom értekezni.

Hogy Plautus és Terentius javításai 's változtatásai a' görög Komédiákat nem tökéletesebbekké, sőt rosszszabbakké tették, felette hihető lesz, mihelyt a' Görög és Római Költöket össze hasonlítjuk. Amazoknál t. i. a' Költők és művészek a' legnagyobb betsületben tartattak, sőt nagy hivatalokra is emeltettek, mint Sophocles Archonságra; a' Rómaiaknál ellenben a' Szép Literaturát a' legalatsonyabb rendű 's némelly szökevény Külföldiek, sőt rab-szolgák is gyakorolták *). Plau-

*) Polyklet egy Görög, Rómáról írt Leveleiben azt írja Crantornak: Aeschylus a' maga darabjaiban maga állott fel a' játék-színre, Sophoclest csak beszéllő tehetségének hibás volta akadályoztathatta meg attól, és a' Lélek nem volt a' lélek tehetségeinek rabja. Rómában egy Senator, sőt egy Nemes szégyenlene közönséges helyen egy szín-játszóval beszéllni, 's még kevésbé mérészené házába fogadni, a' honnan mintegy kinszerítették maga magát megvetni. Itt kérdehetné valaki, mint lehet az, hogy azok az emberek, a' kik az ékesen szólást annyira tudják betsűlni, és az előadás betsére oly sokat tartanak, épen azokat vetik meg, a' kiktől azt haszonnal tanulhatnák? — Ez a' megvettetés talám a' Római szín-játszói mesterségnek belső valóságában áll: Görög országban ez csak hamar felemelkedett a' Heroismus legméltóságosabb vonásaira, és a' hősi játéknak méltósága által ment annak előadójira a' Költökre is. Midőn aztán a' néző-játéki mesterség együgyűbb tárgyakra is leereszkedett, és a' nélkül, hogy megalatsonyíttatna,

tus és Terentius, a' kiknek életék a' 2-dik Káthágobeli had vége felé K. születése előtt mintegy 200. esztendőkkel esett, mind ketten ilyenek voltak; az elsőbb napszámos, a' második Karthágobeli rab-szolga, a' honnan vette az Afer nevet is, azután lett Szabados (manumissus). A' szerentse is, mellyet tettek, különbözö volt, Plautus a' Komédia írást a' kézi-malom forgatásával tserélte fel, a' hol mint a' barom bérért dolgozott; Terentius az idősebb Scipionak házi-barátja és Laeliusnak lelki testi barátja lett, annyira, hogy utóljára azzal vádolták, hogy ezek a' Rómaiak segítették öt munkáji kidolgozásában, sőt tulajdon magokét adnák ki az ő neve alatt. Akár hogy van, elég hogy írások módja elárulja mindeniknek élete módját; u. m. Plautus darabossága és alacsony sorsuakkal való tréfáji, a' kikkel társalkodot, az ő fent említett sorsát; Terentius darabjai pedig az ő Scipioval és Laeliussal való nemes társalkodását. Külömböznék ezek továbbá egymástól a' darabok kiválasztásában is, Plautus a' tréfára, a' rendén túl való's gyakran botránkoztató mulattatásra hajlandó; Te-

a' polgárok szokásait és erköltseit adta elő, ezek, az ilyen elmés képekben magokat örömmel megesmervén, a' festőnek az igazság eránt való tiszteletből hódoltak, és a' víg kedvű Thalia élt a' Melpomene jussaival. Rómában ellenben ritkán lép fel valamelly Heros a' Theatrumra. Úgy látszik, a' Rómaiak az ő mindég tiszteletet parantoló tartózkodásokat megúnván, tsak mulatságot keresnek a' játék-színen, a' víg-játék különösen kedves nekik, kevélységek, melly őket soha el nem hagyja, mindazáltal megfíltja őket a' víg-játék legillendőbb kellemeinek használatától. Nálunk leginkább tetszik a' mi szokásainkban neveltséges; Pericles és Socrates, amaz a' leghatalmasabb, ez a' leghöltsebb Athenebeli ember, a' nélkül hogy megbántódtak volna, önnön magok jelen voltak, midőn a' játék-színen elő adattak. Itt ellenben meg nem bocsátható hiba volna, ha egyik polgár, akár ki legyen is az, polgár társainak mulatságára szolgálna, jóllehet a' Status árendássainak telhetetlenségek, és a' hivatal keresőknek földön tsúszások egy jó Költőnek a' legszebb tárgyak volnának a' kidolgozásra.

rentius pedig a' komolyabb, és érzékeny neműeket választotta. Plautusnak némelly darabjai Diphilus és Philemon szerint' vannak kidolgozva; honnan vette legyen a' többi, bizonyosan nem lehet tudni; Terentius kettőt Apollodorus, a' többi Menander szerint dolgozta ki.

A' fén említett Görög Költők, u. m. Diphilus, Philemon, Apollodorus és Menander voltak tehát a' többek közt a' legnevezetesebbek, a' pálma pedig egy szívvel szájjal a' finomsáért és kellemességért Menandernek adatik, jóllehet Philemon gyakran elnyerte a' jutalmat tőle, mivel ez inkább kereste a' közönség izlését; a' honnan öszve találkozáván egyszer így szolláta meg Menander ötét: kérelek Philemon, nem pirulsz-e, ha győzedelmet nyersz rajtam? Menander Nagy Sándor után élt, Demetrius Phalaereussal, Athéné igazgatójával, R. Sz. előtt 317. esztendőkkel, egy idő tájban. A' Görögök játék-színe után lássuk

A' Rómaiaké-t.

A' Rómaiak a' néző-játékról való első megfogásokat az Etruscusoknak köszönhetik, a' kiket egy pusztító dög-halál alkalmatosságával az Istenek megengesztelésére hívtak magokhoz *), és

*) Livius így adja azt elő L. VII. c. 2. Quum vis morbi (i. e. pestilentiae) nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur; victis superstitione animis, nova res bellicoso populo, (nam Circi modo spectaculum fuerat) inter alia coelestis irae placamina Ludi scenici instituti dicuntur. Caeterum parva quoque (ut ferre principia omnia) et ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine carminum imitandorum actu, ludiones ex Etruria acciti ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus, more Tusco dabant. Imitari deinde eos juvenus (i. e. Romana) simul inconditis inter se jocularia fundentes versibus coepere: nec absoni a voce motus erant. Accepta itaque res, saepiusque usurpando excitata vernaculis artificibus; et quia Hister Tusco verbo Ludio vocabatur, nomen Histrionibus inditum.

tsak ugyan ezen tántzosoktól (mivel ezek szóval semmit se tselekedtek, hanem tsupa tántzbeli mozgásokban voltak jártások) vették a' Római játékosok a' *Histrio* nevet, a' kik Etruriai nyelven *Histriok*nak neveztettek. Az úgy nevezett *Fabulae Atellanae*kat (így neveztetnek ezen apró darabok *Atella* nevű városoktól az *Oskusok*nak) az *Oskusok*tól vették, Olasz Országának ősi lakosaitól; ezek voltak a' legrégibb beszédes néző-játékok, melly *Saturák*kal (így neveztettek ezen játékok azért, mivel minden drámai öszve függés 's előre való készülés nélkül tsinált tréfa-játékok voltak) éltek a' Rómaiak *Livius Andronicus*ig, mintegy 240. esztendőekkel K. Sz. előtt. Voltak ezeken kívül a' Rómaiaknak *Mimusaik* (*theatromi* versezeteik), mellyeket, jollehet görög nevére nézve a' görögök *mimusaikkal* egyformának lehetne gondolni, meg kell egymástól különböztetni; a' görög *mimusok* folyó beszédhen voltak irva és nem a' játék-színre; a' Rómaiakéi versekben adattak elő, és gyakran előre való készülés nélkül. Legnevezetesebbek e' részben *Laberius* és *Syrus*, *Julius Caesar*' idejében, mintegy 50. esztendőekkel K. Sz. előtt. Egyéberánt minthogy egy tökéletes *Mimus* se juthatott hozzánk, ennél fogva meghatározó ítéletet nem is hozhatunk róla.

A' Rómaiak játéakai többnyire görögök voltak (*Comoedia palliata*) az az görög öltözethen adódtak elő, 's görög szokásokat és erköltsöket foglaltak magokban (így neveztettek a' görög *pallium* nevű öltözetről), ilyenek a' *Plautus* és *Terentius* darabjai. De voltak nekik Római Komédiájik is (*Comoedia togata*, a' *toga* nevű Római ruházatról neveztetvén így), mellyek nemzeti öltözetben adattak elő, 's római tárgyaik voltak. *Afranius* e' részben legjobban ditsértetik, de semmi se maradt tőle hátra, 's munkájiról olly kevés tudósítást vettünk, hogy ezen *togata Comoediák* újonnan feltalált vig.

játékok - e vagy pedig görög darabok, 's római módra vagynak-e alkalmaztatva, bizonyosan meg nem lehet határozni. Az utolsó hihetőbb, mivel Afranius a' régiebb periodusban élt, midőn a' római elme új találmányokkal nem igen foglalatostkodott; azomban az viszont megfoghatatlan, hogy az Atticai Comoediák miképen alkalmaztathattak nagy erőltetés nélkül, a' helyeknek 's szokásoknak olly nagy különbözése miatt, a' római Theaturnak. A' római élet általjában 's közönségesen véve komoly volt; jóllehet a' személyes társalkodásokban vig kedvűek voltak a' rómaiak. A' rendek különbözése polgári tekintetben felette szorosan meg volt határozva; az egyes személyek gyakran csaknem királyi gazdagsággal bírtak; az aszszonyok sokkal nagyobb szabadságban éltek, és szembetűnőbb rollát játszottak, mint a' görögöknél; melly függetlenségnél fogva azután az elbatalmazó külső finomosodással (fattyú culturával) együtt járó romlottságban is teljes mértékben részt vettek. Ezen különbözéseket öszve vetvén, egy a' maga nemében új Comoediá togata nevezetes tünemény volna a' tudományos világban; de hogy ez semmi sem volt, lehet a' régieknek róla való vélekedéseikből látni; Quintilianus nevezetesen azt mondja, hogy a' Deák Literatura a' vig-játékban legjobban sántikál, ez szóról szóra az ő kifejezése.

A' Tragoediákról azt kell megjegyezni, hogy a' görög, Rómába által vitt Tragoediáknak elrendelések felette megváltozott az által, hogy a' Chorus helye nem az orchestrán volt, a' hol a, főbb rangú nézők, u. m. a' Nemesek 's Senatorok ültek, hanem magán a' játszó-színen *). Livius

*) A' fén említett Polyklet így írja azt le: Apolló innepre alkalmatosságával játékok hirdettek. Rómában, vala-

Andronicus, egy görög születésű első költője és játékos a Rómában a Monodiákban (így neveztet-

mint Görögországban, a néző-játék Isteni tisztelettel rekesztetik be. Mivel Cneius Octavius és a' fia kötelességeik miatt meg nem jelenhettek a' Theatrumban, tehát egy Szabados vezetett engemet oda. A' néző hely külső része hasonló az Athénéhez; az oszlop-közök (porticus) több sorai mind megannyi emeleteket formálnak, az épület belsejében egy bolthajtáson kell keresztül menni, melyet az oszlop-sorok tsinálnak, és alólról a' Senátorok ülő helyeire (Orchestra) visznek, a' honnan a' nézők az ő kirendelt helyeikre mennek. Valamint Görögországban, itt is az épület belseje három különböző részre osztatik el: a' játszó-színre (Scena), a' hol a' játékosok játszanak, 's a' kiket egy kárpit takar el a' nézők előtt, míg az a' játék kezdetével el-lezdődik, és a' szín elején össze türődik; az orchestrára, mely a' játszó-színnel szemben van fél circulus formában, 's Görög-országban a' tréfa-üzők 's más beszéllő játékosok helye, itt a' Senátoroké és a' Vesta Isten asszony Szüzeié; az Orchestra megett van a' tulajdonképen való néző-hely (theatrum) a' hol a' nézők ülnek. Ebben circulus formában magasabban magasabban tsinált padok vannak, melyeknek számok bizonytalan, a' legfelsőbb oszlop-köz az aszszonyok ülő helye, a' hol a' szél 's esső ellen hátsórsághban lehetnek.

A' mint bementünk, több embereket találtunk, a' kik a' jövőnek rangjokhoz képest helyet mutattak ki, mely helybeli különözés tsak a' néző-játékokban van, a' Circusban pedig kiki tetszése szerint ül. — Nevezetes itt a' Polyklet beszéllgetése Flaviussal, a' hol ez amannak így beszélli el a' Római játszó-szín históriáját: Az én ifjúságomban, úgymond, Rómában álló theatrum nem volt. Ha a' játék ideje eljött, hirtelen építettek valamely épületet, mely tsak úgy volt felállítva, hogy a' játék végével annak is vége lett. 608. esztendőben Róma építése után Lucius Mummius, Korinthust elpusztítván, az ott lévő Theatrom maradványit Rómába hozta, azon innepi játékok díszítésére, melyek az ő győzdelmi pompája végett tartattak, melyeknek tsélhoz képest való elrendelésekre épült ez az állandó játék-szín, melyben mostan vagy.

Mintegy 80 esztendő alatt kezdődött, virágzott, 's végződött a' Római játék-színi művészség. Livius Andronicus, M. Livius Salinatornak egy szabadosa, a' kitől kapta nevét is, volt annak fundálója; első vitézi játékát R. é. után 514. esztendővel adta elő. Őt esztendővel később C. Naevius víg-játékokat írt, melyek miatt a' nemesség előtt gyűlölséghe esett, és végre számkivettetett. Kevéssel azután ezt Pacuvius követte, a' kinek vitézi játéka között Orestes legkitetszőbb. Ennek

tek azon énekek, melyeket csak egy személynek 's nem az egész Karnak kellett énekelni), elválasz-

a' művészség regulájira nézve jobb esmeretek, de kevesebb ész 's elmésség tulajdonítatik, mint vetélkedő társának Acciusnak Álló-képét a' Mu'sák templomában láthatod. Az utóbb nevezett írónak még életében állott elő M. Accius Plautus, és az előtte őket elhomályosította. Született R. é. után 529. eszt. Sarsinában Umbria tartományában, 's azt mondják róla, hogy mincutánna minden jószágát elvesztette volna a' kereskedés által, egy péknek kézi malmát forgatta, 's ha ezen foglalatosságától üres ideje maradt, írta vig-játékait. Mi közönsegesen azt szoktuk mondani, hogy ha a' Mu'sák deák nyelven beszéllnének, a' beszéd-módot Plautustól költsönöznék. Plautust követte Terentius, született Kárhágóban 560. esztendőben, Terentius Lucanus rab-szolgája volt, a' ki ötet neveltette és szabadsággal ajándékozta meg. Első vig-játékát kidolgozván, egy akkori híres Római Költőnek Caeciliusnak megakarta mutatni, a' ki akkor éppen asztalnál volt. Mivel igen szegényül volt öltözve, egy rab-szolga a' házi Ur nyugvó ágya mellé egy alatszony széket hozott neki, leült, 's kezdte olvasni munkáját; alig olvasott pedig el egynéhány sort, Caecilius hirtelen felkelt, 's ötet kezénél fogva a' maga tulajdon ülő helyére vitte, 's vendégének marasztotta. Ettől fogva lépett Terentius a' Római legderekabb férjfiakkal öszve köttetésbe, u. m. Laeliussal és a' híres Scipióval, a' kik társaságának köszönheti a' munkájában feltaláló ékes írás módját. 35. esztendő korában Görög-országba utazott, 's vissza jöttében meghalt Stymphalusban Arcadiában. Munkái közül legnagyobb kedvességet nyert a' herélt (Eunuchus), mely egy nap (a' mi hallatlan dolog nálunk) kétszer is előadatott. Lucius Afranius Quintianus rekeszti be a' mi költőink szabad, ezt mi Menanderrel hasonlítjuk öszve, egy olly vélekedés, melyet egy Görög aligha helyben hagy.

De tsendesség: már jel van adva, mindjárt kezdődik a' Terentius Androsi leánya (Andria), egy darab, melyet mi az ő legjobb munkájának tartunk. Ebben a' szempillantásban lehotsáttatott a' kárpit: a' nézőknek kihirdetettek a' játékok nevei, 's kinek kinek a' rollája, és a' játék elkezdődött.

A' Költő egy elő-játékot mondott el, melyben igen ügyesen felel meg azoknak, a' kik ötet a' mi költőinknek Menandernek himezésével vádolják, a' nélkül, hogy a' dolgot tagadná, az előtte élt költőkkel menti magát, elég neki megmutatni azt, hogy egy Költőnek szabad akármelly kútfőből meríteni, ha az valamelly méltóságos társaságnak mulatságot szerezhet, és hogy egy szerentsz himező előbb való egy közepszerű Szerzőnél.

totta az éneket a' tántztól, annyira, hogy csak a' játékos tántzolt és helyette egy a' sípos mellett álló gyermek énekelt, melly két kötelességet a' görögöknél egy ember teljesített; de a' Rómaiak inkább szerették az egyenként való előadás remekét, mint a' harmoniai egységet, 's azért választották el a' tántzot is az énekléstől *). In-

En, folytatá Polyklet; nem akarom az egész darabot részenként elődbe adni, legyen annyi elég, hogy a' mit Terentius a' mi Költőinktől költsönözött, eredeti szépségéből legkissebbet sem vesztett el. — Kevéssel a' második darab elkezdése előtt egy tölem nem meszsze ülő Sénator kihúzott egy galambot a' keheléből, 's elrepítette, minekutánna láhára egy levelkét kötött; a' madár egynehányszor körül repülte a' Szálát, 's azután sebésen elrepült onnan, a' mit több más galambok követtek. Ennek okát kérdeztem Flaviustól, a' ki mosolyogva azt felelte: Ezek Követek, mellyeket a' férjfiak feleségeikhez küldének. Ha a' játék a' szokott időnél tovább tart, ezen a' módon jelentik meg azoknak, a' mi őket fen tartóztatja.

Erre ismét leereszkedik a' kárpit, Mercurius elő állott, hogy a' darabnak, melly Plautustól volt készítve, foglalatját elmondja. Ebben az előjátékban lehet látni a' Rómaiak idegenségeket a' vitézi játékoktól; a' Költő Tragoediával fenyegeti a' nézőket, és egy víg vitézi játékkal vigasztalja. Hasonló tonuson megy az egész darab; tréfáival még a' legfőbb Istennek se kedvez. Melly viszsza élésen elhámulván, így szólék Fabiushoz: hogy hogy! nyerhetnek kedvességet az illy tsipós tréfák annál a' népnél, melly az ő Istene előtt, a' ki itt kitsufoltatik, a' Capitoliumban földre borúl? — Fabius azt felelte mosolyogva: a' játékszíni tréfák nem árthatnak a' vallás eránt való igaz tiszteletnek, és a' mi fő papjaink az első, a' kik az elmés tréfákön jó ízűn nevetnek. Nem az igazi Jupiter, Rómának véd Istene, minden virtusoknak attya az, mellyel itt tréfát üznek; ez a' görög Zeus, ama' képzelt Isten. Ez nálatok sins más képen, emlékezz csak Hercúlesre Admetusnál, 's megfogod vallani, hogy Eurípides épen nem maga-mérséklőbb, mint Plautus.

*) Buday Úr a' régi tudós világ históriájában ennek azt az okát adja: L. Andronicusnak a' sok declamatióban szava megsiketedvén, engedelmet nyert, hogy mást valakit vehessen fel, a' ki declamáljon, ő pedig csak ágált: így a' theátromon rendszerint 3. személy jelent meg, egy a' ki declamált, második a' ki ágált, harmadik a' ki sípolt. — A' sípos úgy látszik egyszerre két síppal sípolt; mindegyik sípnak két octávája volt; egyiknek felső,

nen származott a' Pantomimusok (tag-járatással, tántzal való játékok) nagy bletsülése , melly Augustus Császár idejében nagy tökéletességre ment. A' legnevezetesebbek , u. m. Pylades és Bathyllus, neveik után ítélvén, görögök voltak, a' kik ezt a' néma ékesen szóllást gyakorolták , és a' hozzá való ének darabok is görög nyelven adattak elő. Végezetre Roscius, és hihetőképén nem egyedül , gyakran ál-artza nélkül játszott , a' mi a' görögöknél tudtunkra soha se történt meg.

A' Római tragica Literatúrájának két idő-szakasza van ; az elsőben vannak Livius Andronicus, Naevius mintegy 240. Eonius 209. esztendőkkel K. Sz. előtt, továbbá Pacuvius és Attius, a' kik Plautus és Terentius után valamivel későbbben éltek ; a' második az Augustus pallérozott századja. Ama' tsak a' Görög munkák fordítójit 's kidolgozójit szülte, a' mi hihetőképén a' tragoediában jobban elsült, mint a' comoediában ; egyébaránt tökéletesen meg nem ítélnéljük, a' mennyiben az eredetiek elvesztek ; hanem egy beszéd a' megszabadított Prometheusból Attiustól tsak ugyan arra mutat, hogy sokkal méltóbban követte ő Aeschylust, mint a' deák comicusok az ő origináljaikat. Ez és Pacuvius annyira vitték a' szép írás módját, hogy Cicero idejéig, sőt azután is sok tsudálójik voltak. — Az Augustus idejebeli Tragicusok közt egy a' legnevezetesebbek közül

másiknak alsó, és ez az a' mi Terentiusnál a' Tibiae dextrae et sinistrae, Tibiae pares et impares nevek alatt értetődik. Mikor t. i. ugyan azon octávájú síppal sípolt a' sípos, ez volt tibiis paribus ; ha pedig két különböző octávájú síppal sípolt, ez volt tibiis imparibus ; a' jobb kéz felől való sípon a' felső, a' balkez felől való pedig az alsó octava, vagy a' Bassus fúvódott. Ebből tehát ismét láthatni, mit kell a' Terentius Andriájában ezeken a' szókön: Tibiis paribus, dextris et sinistris, és ismét a' Heautontimorumenosban ezeken : primum tibiis imparibus, deinde duabus dextris, érteni.

Asinius Pollio, egy tüzes indulatú férjfiú, a' mint Plinius mondja, és a' ki a' Szép-mesterségek munkájában is ezt a' vonást szerette; munkái elvesztek. Ovidius is költött egy Medeát; mellyről és többi munkájáról azt mondja Quintilianus, hogy akkor mutatta volna meg (az az Ovidius), mit tehetett volna, ha magát inkább mérsékelte, mint sem a' kitsapongásra való hajlandóságának engedett volna. Az Augustusi Epochának minden szüleménye elenyészett, melly vesztesség nem rendkívül nagy. — A' mi a' Theátrumok kiékesítéseit illeti, Plinius tsaknem a' hihetlenségig rajzolja le. A' többek közt egy Római ember az atya temetési pompájára két Theátrumot építtetett hátulsó részével szembe, és mindenik úgy volt alkotva, hogy egy a' közepén lévő sarknál fogva a' néző-játék vége után a' rajta ülő nézőkkel együtt az első részével szembe fordúlt, 's azután fegyveres játékok adattak benne elő; ezt a' külső ékecsigetést olly igen szerették, hogy a' szemek gyönyörködtetése a' fülekét egészen elnyelte; de semmit se is lehetett hallani, mivel Horatiusként az ott öszve gyűlt sok nép zúgása hasonló volt a' tengerhez vagy roppant erdőhez valamelly nagy szélvész idejében.

Tsak egy próba darabjok maradt meg a' Rómaiaknak a' tragoediákra nézvé, értvén azon 10. szomorú-játékokat, mellyek Seneca neve alatt esmeretesek; mellyik legyen ez a' Seneca? nem bizonyos; némellyek a' Philosophus, mások a' Rhetor Senecának tulajdonítják; mások ismét azt állítják, hogy egy tragoedia író Seneca is lett volna; egyébaránt akármeddig Senecáé legyen is, a' Rómaiak ízlésének kevés betsületére szolgál; a' többek közt egy darabban Medea a' gyermekeit a' nép szeme láttára fojtogatja meg a' játék-színen; ezen 's több ehez hasonló, a' jó ízléssel ellenke-

zö jelenéseknek okát Róma' azon szerentsétlen állapotjának kell tulajdonítani, mellyben a' sok egymás után következő vér-szopó Császárok alatt volt, és ha a' finomabb ízlés Vespasianus, Titus és Trajanus alatt valamennyire helyre állítatott is, de csak ugyan a' régi romlott ízlés amazt viszont elnyomta. — Itt hagyjuk el a' régieket, 's menjünk által az újabb nemzetekre; 's legelőször az

O l a s z o k r a.

Legelső rendes szömorú-játék az Olaszoknál a' Trissino Sophonioléje, a' XVI. Század elejéből, mellyről a' tudósok azt jegyzik meg, hogy egy költői lélek nélkül való holt munka. Megjegyzésre méltó a' régi formának a' Chorusig való megtartása mellett, a' Mythologia határából a' Római história tárgyaitra való által menetel. Epochát formálnak Tasso és Guarini (a' XVI. Század közepe tájáról) pásztori játékaik, mellyek ugyan nem tragoediák, mindazáltal nemes és idealis munkák, egész elragadtatásig szép Chorusokkal fel vannak készítve, de a' mellyek személyesen nem jelennek meg. A' Pastor fido egy hímezhetetlen productum, eredeti és még is classicus munka, egy Költőnek sem sült el a' régi és új költés tulajdonságait így öszve kötni. De térjünk vissza a' Tragoediákra. A' Sophonisbe 's némmelly azon időbeli darabok után, mellyeket Calabrigi Olasz-ország legelső tragoediai gyermeki gyagyogásának nevez, még számtalanok említetnek a' XVI. XVII. és XVIII. Századból, de egy sints köztök, melly nagy hírt nevet nyert volna. Ezeket követte a' Maffei Meropeje a' XVIII. Század elejéről, melly Olasz-országban nagy tekintetet szerzett. Lessing azt mondja erről a' Dramaturgiájában: hogy ezt a' tiszta és együgyű ízlés érdeme mellett inkább lehet valamelly tudós

Antiquarius, mint egy a' drámai művre született 's abban gyakorlott lélek szüleménnyének tartani. Ezután Metastasio (született 1698-ban R. Sz. után) lépett ki költői talentumával, és az újabb Olasz énekes játék teremtője lett. Írása módjának tisztasága, világossága, ékessége és kellemetessége által az Olaszok classicus írónak tartják. Soha talám egy Költő sem birt az érzéssel teljes helyeztetések rövid előadásoknak mesterségében nagyobb készséggel. Énekes játékaik közül az újabb műsíkai ízléshez képest csak igen kevés tarthatta meg betségét. Utánna következett Gróf Alfieri (született 1749.) Olasz-országnak első legnagyobb Tragicusa; Antigone, Filippo, Polynice, Virginia, Agamemnone, Oreste, Rosamunda, Octavia, Timoleone, Merope nevű munkái a' legnagyobb kedvességgel fogadtattak. Minden tragicus Költők Alfierit akarják követni, a' kinek munkájiról, jóllehet nem győzik eléggé tsudálni, azt vallják, hogy sokkal férjfasabban van elő adva, mint sem a' játék-színen elő lehetne adni; a' honnan minden munkájik olly Catoi keménységgel vagy-nak írva, hogy azok nem egyebek, mint egy minden finom megindító erőből kivetkeztetett Poesis.

Mivel minden gazdag jutalmakat az énekesek nyernek el, nagyon természetes dolog, hogy a' néző-játékosoknak, a' kik az ének és tántz közt jelennek meg, mint hézag pótlók, kevés tapasztalások van az ő mesterségekben, és sem kimondások, sem gyakorlott emlékező tehetségek nints. A' rollának könyv nélkül való megtanulásáról megfogások sints, a' honnan a' sugó annyira kiált, hogy a' darabot kétszeresen lehet hallani, u. m. a' sugótól és a' játszóktól.

Egy még talán most is életben lévő költőjök, Giovanni Pindemonti igyekezett több változást és természetességet behozni az ő históriai néző-já-

tékaiba; de azt tulajdonították a' Criticusok hi-
baúl neki, hogy a' költés fellengőségéről le-
szállott, tsak hogy a' környülállások hihetőségét
's valóságát elérhesse.

A' vig-játékokra nézve jóllehet eleintén a' régie-
ket kívánták az Olaszok himezni, utóbb tsak ugyan
külömbféle kitsapongásokra vetemedtek. A' XV.
Század közepe tájáról vannak Ariostonak és
Machiavellinek vig-játékaik; az első versekben,
az utóbbié egyen kívül folyó beszédben; de vala-
mint ezekben, úgy főképen a' többi Költők mun-
kájiban a' jó ízlés ellen számtalan hibák vagynak;
nevezetesen némellyekben az adódik elő, miképen
tsalódott meg valamelly feleséges ember, és ez 's
egy képmutató 's közbenjáró barát játszák a' fő
rollákat. A' Pietro Arretino vig-játékai is a' szem-
telenségről nevezetesek. — Tasso név alatt is van
egy vig-játék „gli intrichi d' amore”, de ezt inkább
egy hosszú Románnak lehet nevezni, mint egyéb-
nek; a' honnan nem is a' megszabadított Jerusalemben
írójának (a' ki hasonlóképen Tassonak nevezte-
tett) tulajdonítják, hanem más valami ilyen ne-
vű Szerzőnek. Számtalan darabokat szült ez az idő-
szakasz, de a' mellyekben felette kevés jó rend
és összefűzés van, teljesek botránkozásokkal;
egy tányér-nyaló; egy közben-járó vagy kerítő
aszszony, 's tiltott szerelem mindeniknek fő tulaj-
donsága 's vonása: az ezen rendű Költők közt
nevezetes Giambatista Porta. A' játék-színnel va-
ló illy nagy nem gondolás annyival nagyobb erőt
vett az Olaszoknál, mivel az énekes-játék rend-
kívül nagy kedvességet nyert, a' nép pedig az
egyszerre (improvisirt) mondott tréfákat ál or-
tzákkal mindennél feljebb betsülte. A' XVII. Szá-
zad közepe táján Goldoni kezdte a' vig-játéko-
kat a' fen említett hibáktól megtisztogatni, és
valóban sok javítást is tett; a' honnan nagy ked-

vességet nyert, az ál-ortzás Comoediákat felette elnyomta, és tsak nem végképen kiküszöbölte. Részszerint azon kedvesség, mellyet Goldoni nyert, részszerint az ál-ortzák elnyomattatása adott okott későbbben a' Gozzi néző-játékaira, mellyek nem egyebek, mint drámai formába öntött tündéres merék, mellyekben az ál-ortzákat viszont elébbeni befolyásokba vissza helyeztette. Minekutánna képzelődő tehetségét a' napkeleti regéken legeltetette volna egy darabig, a' Spanyolok néző-játékaira fordítá figyelmetességét, kiváltképen Calderonra, a' hol még kevésbé érdemel ditséretet, mint eredeti munkájiban, mivel a' Spanyol poesis felséges gondolatait, 's finom ízlését eltsufította.

A' vers nemére nézve Olaszországban még semmiféle nemet sem találtak illendőnek a' vig-játékokra; az úgy nevezett verso sciolto, vagy rithmus nélkül való (rimetlen) versek nem arra valók, a' mellyek a' Tragoediákra nézve tsupán itéltetnek alkalmasoknak, 's e' szerint tsak a' folyó beszédnél maradnak. Általjában véve az Olasz publicum felette keveset láttatik a' drámai öszve füzésen törödni, a' honnan 3. 's 5. felvonások közül egy kettő ma, 's más alkalmatossággal ismét egy kettő öszve vissza adódnak elő, 's egy estve 3. 4. darabból is választanak ki egyenként felvonásokat; a' fen, bár röviden mondatokból tehát által lehet látni, hogy a' mennyiben az Olaszoknak a' drámai költés minden nemei felett leginkább az énekes-játékok és tántzok tetszenek, tehát a' néző-játékok általjában hátra maradtak, annyira pedig, hogy a' drámai költés ezen nemében tett előmeneteleiket egy nemzeti játékszinre még kezdetnek se lehet tartani.

Calsabigi ennek okát a' játszó-társaságok és egy fő város hijjánosságában keresi, melly utolsó nem épen fundamentom nélkül való ok, mert

az olyan Országban, a' hol vannak ugyan az egyes Statusoknak fő városai, mint Olasz és Német Országokban, de egy közönséges fő város nints, tsak ugyan sok nehézségeket talál a' játék-szín felállása. A' nem igazi Theoriában, 's a' drámai költésről való hibás felvételekben lévő akadályokat Calsabigi tekintetbe sem vette, holott ez is sokat tett a' játszó-színnek elpusztulására Olasz Országban.

A' Frantzia

Szomorú-játékok első kezdeténél hosszasan maradni, nints okunk; ezt a' frantzia Criticusokra hagyhatjuk, a' kik nem győzik Literatúrájuk régiségeit eléggé lealacsonyítani, tsak hogy Richelieu és XIV. Lajos Századját annál fényesebbé tehessék; — annyi ugyan igaz, hogy ebben az idő szakaszban kezdett a' frantzia nyelv a' barbarismus izetlenségeitől megtisztítani. Lássuk annakokáért Frantzia Országnak három legnagyobb tragicussait, Corneillet, Racinet és Voltairet,

Corneille Péter (született 1606. Rouenben) âz, a' kit a' frantzia szomorú-játékok teremőjének méltán lehet nevezni. Költői talentumát egy barátja szeretőjének, a' kihez tsak ugyan a' barátjától vitetett, belé szeretése serkentette fel; ezt a' történetet versekbe foglalta és 1629-ben jelent meg legelőször a' játék-színen. Ezt több darabok követték, u. m. la Veuve, la galerie du palais, la Suivante 's a' t. Seneca szerint, de ezek, jóllehet minden az előtt élt Költőket feljül multak is, tsak közepszerű kedvességet nyertek. Költői legszebb pályáját Cid nevű szomorú játékkal kezdé, mellybe Chalonnak, Medicis Mária hajdai Titoknokjának tanácsára kapott (1636) melly mindenek előtt különös kedvességet nyert, tsak Richelieu

előtt nem. (Ezen hatalmas Cardinalis minden Költőket hatalma alá hajtott, e' szerint Corneillenek is ugy kellett darabokat készítni, a' mint Richelieu akarta, mi tsuda tehát, hogy egyszer nem az ő planuma szerint adván ki egy darabját, ezen levély Ministernek haragját magára vonta?) E' szerint a' Cardinalis az Academiának adta által megvi'sgálás végett, mellynek ezen munkáról való ítélete több betsületet szerez a' frantzia tudósok igazságosságának, mint belátásának. 1639-ben jelent meg a' Horace, Cinna; 1647. a' Pompejus halála, Rodogune, 1652-ben Nicomedes, Perharite 1653. mellyek közül sokak nem tetszettek, mellyen megindulván más tárgyakra kezdé fordítani figyelmetességét, míg Fouquet által ösztönöztetvén drámai pályájára vissza tért, és 1659. Oedipussát, 1662. Sertoriussát kiadta, mellyek nagy kedvességgel fogadtattak, 's későbbben a' Frantziáktól Nagynak nevezetett. Harmintzhárom darabjai közzül mintegy 8. jött a' játék-színre. Általában véve ötöt illeti azon ditsőség, hogy a' Frantzia Tragoediának méltoságot és felemelkedést adott, ámbár azon békóktól meg nem szabadithatta, mellyeket arra az Aristoteles úgy velt reguláji vertek (a' ki ezen Aristoteles regulájiról bővebben akar olvasni, nézze meg Schlegel Dramaturgiájának 1-ő darabját, pag. 148. nekem ezen Tudományos Gyűjtemény tzelja meg nem engedi, hogy a' Frantzia Költők' Aristotelesnek a' történet, idő és hely egységéről irt munkája felett való kotzódásokat leirjam).

Racine János, második 's legnevezetesebb tragicus Poetája a' frantzia nemzetnek, született 1639-ben. Több darabjai közt legelőször 1664-ben „la Thebaide ou les frères ennemis” jelent meg a' játék-színen, melly jóllehet nagyon meszsze van is a' többi darabjainak tökéletességétől, felette nagy kedvességgel fogadtatott; ezt követte 1660-ban Ale-

xander nevű munkája, melly Corneille nem kedvező ítélete mellett is nagy meglepédedést nyert, 's még nagyobb 1668-ban *Andromache*; a' többi darabjai, mellyekre nagy hírét építette, ezek: *Britannicus* (1670), *Berenice* (1671), *Bajazeth* (1672), *Mithridates* (1675), *Iphigenia* (1675), *Phaedra* (1677), és *Athalia* (1691). — Racine mint frantzia tragicus méltán megérdemli a' halhatatlan nevet, ha a' frantzia drámai költés akkori epocháját tekintetbe vesszük. Ekkor volt az ugyan is, mikor az *Aristoteles* három egységeinek a' belső valóságra nézve hamisan értett és magyarázott principiuma miatt a' frantzia tragoediák felette hidegen adattak elő, melly hidegségtől 's érzéketlenségtől Corneille és Racine költői talentumok se szabadíthatta fel azokat. Továbbá az a' vissza fordult vélekedés hatalmazott el, hogy sem a' nemzeti, sem a' más azon időbeli nemzetek törtérijája méltó tárgyat a' Tragoediára nem szolgálthat, a' honnan a' frantzia Tragicusoknak a' római, görög 's más régi nemzetek történeteiket kellett tárgyul választaniok; minthogy pedig a' frantzia szokás azt kívánta, hogy minden a' leg-lehetősebb módossággal 's kisimítottasággal adódjék elő, innen számazik ama' nem ok nélkül izetlen különösség, hogy a' görög és római Herosok tsivirt tsavart beszéd módjával élnek, mellynél fogva inkább XIV. Lajos udvari embereinek, mint a' Granicusnál lévő győzödelmesnek, vagy Trója elpusztítójának látszanak *). Mind ezen nehézsé-

*) A' többek közt Voltaire leírása szerint Augustus egy a' XIV. Lajos idejében előadott darabban, következő módon beszél Cinnával és Maximussal. Augustus egy tátozhoz (*Eisenfresser*) illő lépésekkel megjelenik a' játék-színén, a' fején egy négyszegletű paróka, melly elől az övéig lenyúlt, 's borostyán levelek voltak belé fonva, azon feljül egy nagy kalap két soros yeres tollakkal. Egy iszonyú nagy karos székbe leül, Cinna és Maximus két

gek mellett is a' jól hangzó verselésre és a' kifejezéseknek kellemetességére nézve feljül mulhatatlan volt, és nagy mesterséggel tudta használni azon tsekély hézagot, melly a' frantzia Tragicusoknak nyitva hagyatott, az érzéseknek felébresztésére, mellyek a' szerelemnek remek festésével együtt méltó ditséretet érdemelnek.

Voltaire (született 1694-ben) írói pályáját a' Bastille tömlöztben, a' hová Satyrájiért vettett, írt Oedipus nevű szomorú játékaival kezdette el, melly munka 1718-ban felette nagy kedvességgel jelent meg, és szabadulását is ennek köszönheti. Artemire szomorú-játéka kevésbé tetszvéen, ugyan ezt Mariamne név alatt újra kiadta, 's több ízben nagy kedvességgel jelent meg a' játszó-színen. Brutus nevű Tragoediája 1730. jött ki, melly bár is az ahoz értőktől nagyra becsültetett, de a' publicum nem igen volt vele megelégedve. Ezt követték több darabjai, u. m. Zaire, 1736-ban Alzire, 1741-ben Mahomet, 1743-ban Merope tizimű az indulatokat felindító erővel teljes drámája. 66. esztendő korában készítette Tancrédját, 's még későbbben Irénéjét, melly rendkívül való öröm tapsok közt adatott elő. Általjában véve munkái még most is legkedvesebbek a' Frantziáknak. Hoszszas crisisébe Lessingnek és Schlegelnek magamat nem avatom a' rövidség miatt, mellyet szemem előtt kell tartanom, annyi mindazáltal igaz, hogy drámái minden más munkájit feljül mulják, és ékes írás módjok által magokat különösen ajánlják, és hogy Voltaire egy azok közzül, a' kiknek drámai értelemben a' frantzia közönség felette sokat köszönhet. Voltairetól fogva a' frantzia Tragoediák álla-

kis székre. Ebben az öltözetben Augustus maga se es-merte volna meg magát; de hijjában a' Költők talentu-maikat úgy használták, a' mint az udvari tonuskivánta.

potja

potja tsaknem ugyan az, még egy olly talentumú ember sem állott elő, a' ki a' költést ezen tekintetben egy lépéssel is feljebb vitte, és a' megrögzött előítéleteket szerentses próbái által semmivé tette volna. Lássuk annakokáért

A' víg-játékokat. Ezek Molièretől, a' ki 1622-ben született, veszik lételeket, legalább Corneille példája által, a' ki alatt kezdett a' Frantzia játék-szín virágzásba jönni, lelkesítetvén, kezdett jobb rendbe szedett víg-játékokat készíteni: az elsőt Etourdi név alatt 1662-ben Lyonban adta elő, melly a' jelenések öszvefüggetlensége, a' személyek hidegsége és tisztátalan írás-mód mellett is, a' dialogusért és egy komornyiknak ügyességéért, a' ki szüntelen azon foglalatoskodott, miképen tehesse Ura ostobaságait jóvá? a' theátrumon tsak ugyan megmaradt. Nagy kedvességet nyert azért is, mivel a' mesterséget, charactereket és szokásokat a' víg-játékokban ő kezdte előadni, az előtt pedig egyéb nem volt a' Komédiák tárgya, mint holmi hihetetlen Intriguek. Igen sok víg-játékai maradtak, mellyek közül a' Plautus Aululariáját, mellyet Molière, L'avare név alatt külfölből változtatásokkal kidolgozott, magyar nyelven is lehet olvasni, T. Döbrentei Ur által a' legszebb magyarsággal lefordítván. Ezeket a' munkákat általjában úgy lehet nézni, mint a' Molière idejebeli szokásoknak, erköltsöknek, módiknak, és ízlésnek históriáját, és az emberi életnek legjobban eltalált rajzolatját. Molièrenél régibb vagy vele egy idejű víg-játékok felette kevesen vagynak; a' feljebb említett tragicus Corneille egyet ugyan Spanyolból Lope de Vega után fordított, de ez nem egyéb, mint annak jele, hogy ő nem termett erre a' drámai költés nemére. Scarron egyebet nem tett, mint némelly Spanyol darabokat travestált. A' tragicus Racine

igen szerentsés próbát tett a' Perlekedők tizimű munkájával, és veszedelmes vetélkedő társa lett volna Molièrenek, ha a' Comicus pályát folytatta, 's a' tragoediákhoz vissza nem tért volna. Egy későbbi, Molièrelvel egy időben élt Költő, 's ennek vetélkedő társa volt Boursault, a' régi Minusokhoz hasonló darabokat készített, melyeket a' Frantziák piéces à tiroir, fiók daraboknak neveznek. Kevéssel Molière halála után, mely 1673-ban történt, Regnard állott elő, mint víg-játék költő, és a' legközelebbi rangot érdemli Molière után; ditséretre legmértöbb munkái között a' Játékos, melyet mivel írói pályája előtt a' világot össze kóborolta, maga tapasztalásából készített. Regnardal egy időben élt Légrand, egy a' legelső víg-játék írók között, a' ki ha többet nem írt volna is, mint a' „le roi de Cocagne”, megérdemlené a' művész nevet; ez egy tsuda tréfa (Wunderposse), teljes a' Frantzia-országban olly ritkán találtató phantasiai elmésséggel, és bár is a' tréfának legfelsőbb pöltzára fel van emelve, minden illetlenségtől és sértéstől tiszta.

A' XVIII. Század igen sok víg-játék-költőket szült Frantzia-országban, de egy se volt köztök, a' ki a' fen említetteket talentomával feljül multa, és a' költés ezen nemét tsak egy lépéssel is tökéletesítette volna; a' honnan a' Frantziák vélekedése Molière feljül mulhatatlansága felől igaz lett. Rövidség okáért egyenként elő nem adhatom, légyen elég egy két jegyzést tenni a' víg-játékokról a' Frantziáknál. Más nemzetek víg-játékai a' polgári életet tárgyazzák, a' frantziáknál pedig a' felsőbb rangúakat, nem az életet, hanem a' társaságot adja elő, 's az egész tárgy a' hiúságok perlekedése, de a' mellyel soha meg nem békélnek, mellyből a' kivarrt ruha, hón-alatt lévő kalap, 's egyenes kard (Degen) ki nem ma-

radhat; a' character rajzolat a' férjfiak szélességeiben, és az aszszonyok tetszés-vadászásokban (Coquetterie) áll, melyet gyakran az erköltsi törzsök reguláknak romlottsága fűszerszámoz, 's kiváltképen XIV. Lajos halálától fogva XV. Lajos uralkodása alatt módi tónus volt, — és csak Marivaux és Destouches vétethetnek ki ezen vád alól.

A' mi a' játszó mesterséget illeti, a' néző-játékosok kiváltképen a' szomorú-játékokban olly rendkívül való ügyességgel, készséggel és gyakorlottsággal bírnak, melyet feljül múlni valóban igen nehéz volna; mellynek okát a' Párisi publicum finnyás ízlésében és a' theátrumi-újság íróknak, Journalistáknak, észrevételeikben kell keresni, a' honnan a' játszó rendkívül való igyekezetet fordítanak mesterségekre, csak hogy tetszhessenek. Párisban a' játék-színek száma gyakran változik, a' revolúcióban mintegy 30. volt, később 8-ra szállott le; most nevezetesebbek, melyeket az Igazgatás maga is azoknak lenni megismert: 1) a' nagy énekes-játék-ház (Académie royale de Musique), mellyben a' leggazdagabb Decoratiók, tündéres Ballet, a' legpompásabb öltözetek, meglepő Maschineriák és egy 200 muzsikusból álló Orchester gyönyörködteti a' nézőket; a' Frantzia vitezi énekes játékok, mellyekbe tántzok (Ballet) vagynak belé szöve, a' kisebb Frantzia Opera seriák és szebb néma játékos tántzok (pantomimische Ballets) előadására épült: 2) a' Theatre français (első Frantzia Theátrumnak is neveztetik). Ennek első származása 1518-ra esik, és a' Hôtel Bourgogneben állítatott fel, 1689-ben a' Fossés St. Germain utszában, 1770-ben a' Tuillériákban, 1782-ben az Odeonba, és minekutánna 1790-ben leégett, tétetett a' mostani épületbe által. Az ezen a' Theátrumon játszotni szokott dara-

bok, tsupán a' classicusoknak megesmert drámai remek munkái a' frantzia Litteraturának, mind a' tragoediában, mind a' fenyjáromb Comoediában; 5) a' víg Frantzia énekes-játékok színje, Comédie lyrique-nek, 's azon útszától, mellyben van, Jeydeau Theatre-nek is neveztetik. Kétségtől egy a' legkellemetesebb Párisi játszó-színnek közül. 4) Odeon (Théâtre de l'Odeon), épült 1791-ben, 20. Martiusban 1799-ben leégett, és egy második játszó-társaság számára rendeltetett, innen second Théâtre français-nak is neveztetik. 1818-ban ismét hamuvá lett, és 1819-nek 1-ső Octoberén viszont felnyittatott; mind külső, mind belső alkotása igen gazdag és izléssel teljes; a' benne előadandó darabok ugyan azok, mellyek a' feljebb említett Theátrumban, és a' két Theátrum vetélkedik egymással. 5) az Olasz énekes-játékszín, melly az első Párisi társaságnak, a' nagyobb világnak öszve gyűlö helye; belső alkotása épen olly alkalmas, mint izléssel teljes, a' muzsikái Kar a' legtökéletesebbnek tartatik a' maga nemében. Ezen 5. nagyobb theatrumok után következnek 3. kisebbek, mellyek alkalmasint egy nemre tartoznak, és a' köznép theátrumainak lehet nézni, u. m. 6) Théâtre du Vaudeville, (nép dallaival elegyes játékok színje), a' Chartres útszában. 7) Gymnase dramatique (drámai Gymnasium), és 8) Théâtre des Variétés; ezen játék-színeken lehet kíváltképen látni a' Frantziák kimeríthetetlen víg kedvűségeket, elmésségeket 's talentomaikat egész fényekben, és sem a' szív, sem az érzés gyönyörűséget nem találhatnak az itt elő adandó munkákban, tsupán az elmésségért (Witz) íródtak. 9) Théâtre de la Porte St. Martin. 10) Théâtre de la Gaïeté (a' vígság, jó kedvűség színje). 11) Ambigu comique (elegyes darabok színje) Melodramák, Pantomimok és Balletok adódnak elő mind

a' háromban; a' két utólsóbbak inkább az alacsonyabb sorsuak számára vannak. Az első ezen 3. közül 1781-ben egy Louis nevű építő mestertől 75. napok alatt épült, a' mit, ha valaki ezen pompás épületet megnézi, alig talál hihetőnek. 12) a' Nov. 10-kén 1821-ben felnyitott Pano-rama dramatique; az itt játszani szokott darabokban csak két játszó és beszélő személyeknek kell lenni. 13) Cirque olympique-je Franconi Úrnak; ezen 1817 ben felnyitott Circusban a' lovak játszásk a' fő rollét, belső alkotásának szépsége tsudálkozásra méltó. Franconi Circusának nevezetik, mivel ez a' familia a' nagy attyától kezdve itt mutogatta magát a' lovaglás mesterségében. 14) 's utolsó a' Soirées de Mr. Comte (Soirées magyarul estvéli mulatság), Théâtre de Magie, vagy bűbájos színek is nevezik, itt ördög üzéseket, physical mesterségeket, hasból beszélőket 's a' t. lehet látni.

Az Anglus játékok-szín

Valamint minden más európai népeknél, a' valáshból származott, 's ahoz is kaptsolta magát; innen vették eredeteket a' Moralities és mysteri-es (erköltsiségek és titkok); legelsőnek tarják a' Sz. Katalin tsudájit. VIII. Henrik alatt 1520. táján adódott elő a' legelső darab, Every man név alatt, mellyet többek követtek, a' többek közt VI. Eduárd alatt (1540) Justy Juventus. 1551-ről J. Still már a' Gurton Komám-aszszony tőjéről tesz említést, mellyben minden alacsonyysága mellett is, sok comicum van. A' régi Tragoediára nézve is tétettek némelly tsekély próbák; de némellyek érzetetlenül voltak írva, mint a' Forrex és Porrex, Ersébet Királyné idejéről 1560. tájáról; mások minden mesterség nélkül együgyűen, mint a' Marlow II. Eduárdja, egy szóval mind az Anglus

Theatrum gyermeki korára mutatnak. A' régi Anglus Theatrumnak voltak ugyan maschinériái, de szorosan vett Decoratiói nem, hanem a' falaktól bizonyos távulságra Kárpitok voltak függesztve. A' Theatrum hátulján volt egy az elsőnél magasabb játszó-szín, mellyben nappal játszottak. — A' föld-szint lévő néző hely (parterre) a' szabad ég alatt volt; az öltözetjek, a' mellyben közönségesen jártak, 's csak ritkán tettek a' kalapjokra tollakat és a' tsizmájikra rő'sákat; az aszszonyi rollákat gyermekek játszották; — a' felvonások közt mű'sika nem volt, -- így találta az Anglus játék-szint Shakspeare az Anglus Theatrumnak atyja, (született 1564) a' természetnek ama' legnagyobb Költője. Munkájának hosszas megvizsgáztatását lásd Schlegel Drámaturgiájában, a' hol azok egyenkint előadódnak; légyen elég itt röviden azt megjegyezni, hogy az ő munkájában általjában a' világ és az emberi lélek vonásai a' legszebb öszve egyezésben harmoniában ábrázoltatnak le. Az emberi szív legtitkosabb vonásait is jól esmerte, Characteristicája mélyen beható és igaz, — tsudálkozásra méltó az indulatoknak, barátságos tréfának, gúnyolódásnak, szerelemnek, gyűlölségnek, a' rendkívül való örömnék, megrémülésnek, dühösségnek és kétségbe esésnek elő adásokban, egy szóval a' léleknek minden kissebb nagyobb mértékben és gradusban lévő állapotját remek módon írja le. Némellyek azt tulajdonitják neki hibául, hogy a' vétkek otsmányságát felette is kiméllés nélkül festi, 's ez által az érzést megsérti, de ennek okát nem ő benne, a' ki a' természetet követte, és így a' vétkeket úgy kellett előadnia, a' mint azok valójában voltak; hanem a' mi elkényesedésünkben és elfinomosodásunkban kell keresni. Ez ugyan megbáthatatlan hiba, ha a' Költő maga költi a' személyeket, de ha a' históriából vette, csak ugyan Nerot nem

adhatja Titusi rajzolatokkal elő. Ha hibázott volna is ebben a tekintetben Shakspeare, minthogy az erőnek bőségéből származott, a' legnevezetesebbek között való. Egy szóval Shakspeare volt az, a' ki a' nélkül, hogy az előtte élőknek valamit köszönhetett volna, a' drámai költést annyira vitte, hogy ötet az utánna következők is soha méltóképen nem követhették abban, és az Anglus Theatrumnak első Epochája, ama' híres Er'sebet Királynénak, a' ki ötet felette b' tsülte és darabjait udvarában adatta elő, a' Thronusra lett lépésével általa vette lételet, melly EPOCHÁ 1641-ig I. Rároly uralkodása végéig tartott, és úgy lehet nézni, mint a' vele egy időben és utánna élők közép pontját. Ifjabb követői voltak Ford, Dekkar, Marston, Werbster, Field, Rowley tsupa himezők, de tsak a' külsőre nézve, ellenben az ő mustrájok virtusait elmellőzték, 's teljesek azon hibákkal, mellyek az akkori környüállásokból, 's mindent az akkori időhöz alkalmaztatni kívánásból származtak. Chapman „az özvegy könyeit” nem comicus talentum nélkül írta; Heywood polgári szomorú-játéka, a' jóság által megölt aszszony trízme alatt mesterkélés nélkül való 's könnyű. Egyébaránt ez a' Költő igen termékeny volt 's 220. darabokat írt. Ben Johnson, a' ki Shakspearetól igen b' tsültetett, segítettet, 's lelkesítettet, szorgalmatos, criticus és munkás volt, de munkájiban hibázik a' kellemetesség és az indulatoknak rajzolatja, a' mit Catilinája 's Vejánusa megmutatnak. A' víg-játékokban nevezetesebb volt, jóllehet itt valamelly Római gunyolódó vonás, az Intriguekben való fogyathozás, hihetetlenség és elő adásbeli szószaporítás a' főbb tulajdonságok. Beaumont és Fletcher, a' kik már Shakspeare életében 50. darabokat írtak, igen termékenyek, és munkájik könnyen folyók; de a' víg-játékban

még is kitetszőbbek, kifejezéseik igen természetesek. Ezekhez igen hasonlók Massinger és Shirley. Ezen régi Költők munkái igen természetesek, 's írások módja általjában véve pallérozott.

1647-től fogva 1660-ig a' Puritanusok *) ösztönzésére a' játék - színek bezárattak. 1660-ban II. Károly udvari tonusa lett módivá, melly a' művekbe is bétsúszott, és ez a' tonus erköltstelen 's illetlen volt. Ez alatt a' Király alatt engedtetett ugyan is meg a' Szép - mesterségek szabad gyakorlása, a' Theatrumok is tehát elebbeni tekinteteket vissza nyertek, de a' mennyit nyertek a' külső ékességben, annyit vesztek belső betsekre nézve. Ezen 2-dik Epochájában az Anglus Theatrumnak Sir William Devenant volt az első, a' ki a' Decoratiók Olasz - országi systémáját, 's az öltözet módját, énekes - játéki muzsikát 's az Orchester hasznát behozta. Ő utánna Dryden lett a' játék-szín hőse, 's az is maradt egy ideig, a' ki a' vers alkotásra nézve, főképen a' rimes versekben nagy ditsőséget szerzett. Drydennek legifjabb követőji Otway és Lee, de a' kiknek munkájikban sok hibázik arra nézve, hogy jóknak lehessen azokat nevezni. Azután Wicherley és Congreve tettek magokat esmeretesekké, de a'

*) A' Puritanusok az Angliai Ekllesiának egy felekezete: Angliában ugyan is a' Reformátusok két részre szakadtak, az egyik Püspöki (Episcopalis) nevet visel, azért, mivel azon vélekedést, hogy a' Püspököket az Isten tette, és hogy az Ekllesiának ezek alatt kell lenni, bévette; a' Puritanusok törzsök regulájok szerint pedig az Ekllesiának az öregebbek által kell igazgattatni, a' kik világiak. Ezen utólsóbbak Presbyterianusoknak is nevezetnek, mivel öreg görög nyelven Presbytert teszen. Jóllehet ez a' két Secta egymástól tsak külső dolgokra nézve különbözik, még is sok versengésre adott ez okot, mind addig míg a' Puritanusok III. Wilhelm alatt (1695) tökéletes vallásbeli szabadságot nem nyertek. Ez időtől fogva lett uralkodó a' Püspöki vallás Angliában, és Írlandiában, a' Presbyterianusoké pedig Scotiában.

víg-játékokban lévő erköltstelen illetlenségeken kívül semmit se hagytak követőjükre; ezek közé tartoznak Farquhar, Vanbrugh, Cibber, Steele 's a' t. Illendőbb 's az effele hibáktól tisztább lett a' víg-játék Anna alatt (1702-ben lett Királynévá). Colman, a' ki 1768—1773-ig a' Coventgardeni Theatrumnak segéd igazgatója, és 1777-ben a' Haymarketi játék-színnek tulajdonosa lett, tette magát mint nagy characteristicus esmeretessé, és az Anglus víg-játékok újabb periodusa ő vele kezdődik, 's ő általa tisztitattak meg az erköltstelen vonásoktól, formájára nézve pedig ugyan az maradt, a' mi régen volt. A' XVIII. Században Angliában sok tragicus Költők voltak, de egy első rangú talentum se állott elő. Rowe (meghalt 1718-ban), Shakspearenak tsudálója, érzéssel teljes 's megindító volt. Addison Catója egy hideg elfrantziázott darab, mellyben semmi Római sínts. Thomson minden hiba nélkül ír, de inkább az olvasóknak, mint a' nézőknek való. Épen olly kevésbé kitetsző Young. Lillo házi és polgári életbeli scenákat ad elő mesterkelt ékes írás móddal. Mooreban, a' „játékos” szerzőjében a' characteristicus és helyheztetések, — Brooke darabjaiban a' heves beszéd, — Claron Hillben a' jó rend és hibátlanság ditsértetnek, a' ki mindazáltal indulatbeli erő nélkül szűkölködik. Horne, Glover, Mallet, Robinsons nem sok befolyást tettek a' Drámára. Angliában is az újabb időkben a' drámai költés alább szállott, a' mit onnan lehet gyanítani, hogy egynéhány esztendőktől fogva némelly német szín-játszók szoktak Angliába bemenni, és az ollyan darabok is, mellyek az ahoz értőktől a' Literaturába se számláltatnak, és a' kitetsző játékosok szégyenlenek benne fel is állani, felette nagy kedvességet 's meglelgedést nyernek.

Nevezetesebb Theatrumok Londonban, Angliának fő városában: 1-ör) a' Királyi vagy az Olasz énekes-játékok színje; a' mi nagyot Frantzia és Olasz-ország a' tántzra 's énekekre nézve mutat, itt talentumának néző helyét találja. 1700-ben leégett, de 1818. igen pompásan felépítetett, a' Logek elő függővel vagynak behúзва, mint Nápolyban, belé fér 2500. ember. Játsszanak benne Januariustól fogva egy héten kétszer Augustusig. 2-or) A' Drurylane Theatrum felálloit I. Jakab alatt, és 1662-ben az azon játszó 'Társaság a' Királytól privilegiumot nyert, tagjai a' Király szolgálójának neveztettek, a' mi még most is úgy van, és esztendőnként 10. réf skárlát-posztót kápnak, hozzá való paszomántal együtt. 1771-ben leégett, 1793. ismét felépült, 1811-ben ismét a' tűz prédája lett, és 1811-ben kapta mostani együgyű, de szép formáját; 2800. embernek van benne helye. Rivaltképen a' beszéllő játékokra (recitirendes Schauspiel) van batározva, — mint szintén a' 3-ik is, melly a' Coventgardeni Theatrum; épült 1662-ben, a' rajta játszó társaság a' Yorki Hertzeg szolgálójának neveztetett (a' ki utóbb II. Jakab név alatt Király lett); 1808-ban ez is elégett, de 1809-ben ismét felépült, és Machéthel (egy darab Shakspearetól, németül lehet olvasni Schillernél) nyitattott fel. Egy az Európai legszebb játszószínek közül, az Athenebeli Minerva temploma formájára van építve; 3000. embernek van benne helye; a' bevétel, ha tele van, reá megy mintegy 1000. font Sterlingre (mintegy 10,000. forint). — Minthogy az illy nagy Theátrumok nyárban be vannak zárva, tehát egy új épült 1702. melly a' 4-ik, Haymarket theatrum név alatt, a' nyári időre, mellynék Foote ama' híres Comicus nagy hirt nevet szerzett. Mostani formájában 1821-től fogva van. Hasonló tzelből állott fel az 5 ik, 1816-ban

English Opera-house név alatt. Vannak még több apróbb Theátrumok is pantomimokra 's más lo-vaglásbeli 's egyéb mulatságokra, melyeknek számok a' fen említettekkel együtt 11-re megy, melyek Londonnak egy milliomon feljül lévő né-pességéhez képest kevesek; talám a' nemzetnek, a' kereskedésre lévén minden figyelmetessége, nem igen nagy hajlandósága van a' theátrumi mu-latságra, 's a' kereskedésbeli foglalatosságok nem sok időt engednek a' játék-színekre.

Spanyol országban

A' drámai mesterség előmenetele a' XVI. Század utolsó felére esik, 's virágzása a' XVII. Századdal elenyészett. A' XVIII. Századból, a' Successio felett folyt háborutól fogva, mellynek, 12. esztendeig tartván a' Frantziák és Spanyolok közt, ezen utóbbiak Literatúrájába felette káros be-folyása volt, egy valamire való darabjok sints a' Spanyoloknak, mindegyikben az elvadulás, a' régi finom izléstől való hátra lépés, a' régi dara-bok formalitásának értelem nélkül való megtartá-sa, a' fő vonás.

A' drámai költés II. János Király és a' leánya ama' hires Isabella alatt kezdett felelevenedni 1458. esztendő táján. Még ama' hires mu'sikus Juan de la Enzina előtt, a' ki a' pásztori költeményekből a' 15-dik Század vége felé valóságos néző-játéko-kat formált, adott példázoló (allegoricus) néző-játékokat Marquis de Villena, és egy esmeretlen Szerző amaz esmeretes satyricus pásztori dialogust: Mingo Rebulgo, írja hálául a' Királynak költői Udvaráról. Ezt követte egy drámai Roman Callistus-ról, melly tragi-comoedianak is neveztetett. Mind ezen próbatételek mellett is valamint mindenütt, úgy Spanyol-országban is a' drámai költés ere-detiképen papi 's bibliai darabokból vette szár-

mazását, a' görög Tragoedia és Comoedia elosztás helyett a' Spanyol darabok Comedia divina y humana-kra, az elsőbbek a' Szentek élete leírására (vidas de Santos) és autos sacramentales-re (az az olly darabokra, mellyek Urnapja innepjén adódtak elő, 's tzeljok a' Sacramentumok magasztalása volt) osztattak el, az utolsóbbaknak pedig három osztályok volt: az 1-öbe tartoztak a' vítézi (tulajdonképen históriai), a' 2-ikba a' köpönyeg és kard-darabok (comedias de capa y espada) a' főbb rangu élet köréből, 's teljesek a' legöszveszöttebb 's fonttabb Intriguekkel; a' 3-ikba a' Comedias de figorum, mellyben szeles szerentse kísértők (Glücksritter) vagy Dámák játszásk a' fő rollát. Ezen kívül voltak még elő-, (Loes), közép-játékok, többnyire tréfásan, nevetségesen (entremeses), és közönségesen mu'sikával 's tántzal előadva (saynetes). Már ez megmutatja, hogy a' Spanyol Dráma az oda való Költők tulajdon szülemények, mivel ezen tulajdonságok egy nemzet Drámájában sintsenek meg, és Schlegellel leg helyesebben lehet azt romános, vagy Tieckkel a' Shakspeare históriai romános darabjainak ellenébe poétai néző-játéknak nevezni. Ennek a' valóságos Spanyol Comoediának, minekutánna a' XVI. Század első felében a' tudósok hijában iparkodtak a' görög és római drámát a' nép nyakába tolni, fundamentomát Torres Naharro vetette meg, a' ki után a' Cervantestől nagynak neveztetett Lope de Rueda, a' ki maga is néző-játékos volt, folyó beszédben irt darabjaival következett. De a' Spanyol Theatrum akkor még igen szegény volt, és Cervantes szerint egynéhány deszkából és padokból állott, a' Garderobe (ruha gyűjtemény) pedig egy 'sákban is eltért, a' Decoratiókkal együtt.

Ezen tsekély kezdetből vitetett a' drámai költés a' Spanyoloknál a' legfelsőbb poltzra Cervantes, Lope de Vega és Calderon által. Cervantes Miguel Saavedra született 1547-ben, szomorú-játékai közt legnevezetesebb Numancia, melly a' henne lévő felemelkedett, bátor pathosra és genialis erőre nézve Aeshylüssal vetekedik. Őt követte Lope de Vega (született 1562-ben) a' ki olly felette termékeny Költő volt, hogy vig-játékainak egy kis részetskéje szám szerint 295. és huszonöt négy rét kötetekből álló gyűjteményt formál; a' Spanyol tudósok szerint (a' mi ugyan nem igen hihető) 400. vallást tárgyzó és 1800. részszerint vig, részszerint szomorú játékokat írt. Schlegel azt itéli róla: „Némellyekben, nevezetesen historiai darabjaiban az előadásra nézve valamelly durva darabosság uralkodik, mindazáltal nem minden character nélkül való, és úgy látszik, hogy az a' tárgyaknak természetekhez képest önként választatott, annyival inkább, mivel némellyekből, a' mellyekben az akkori időnek szokásai festetnek le, felette pallérozott és társaságos tonus tetszik ki”. — Calderon (született 1601.), mint IV. Filiep Királynak költője 's barátja volt az, a' ki a' Spanyol Theatrumot a' legfőbb ditsőségre emelte, és Schlegel ditsőségesen megmutatta, hogy Calderon a' romános drámai Költők koronájában a' legdrágább gyöngy. E' mellett a' termékenység se hibázott benne, mert 127. Komédiái, és 95. Autosai vagynak, az ő elő és közép játékaiban 's más költésein kívül. Az Autos sacramentalesseivel (Ürnapj darabok) olly hírt nevet szerzett, hogy Spanyol-ország nagyobb városai ezeknek készítése végett ötöt megkeresték, és valóban ezen tekintetben minden előtte élt költőket feljül múlt. Ha talán Lope de Vega több is a' találmányok gazdagságára nézve, mint ő, de a' kivitel finom-

ságát ha tekintjük, csak ugyan utánna van Calderonnak. Több darabjai közt a' Budai Theátrumon is több ízben előadattatott egy darabja német fordításban, ezen cím alatt: „das Leben ein Traum” és nagy kedvességgel fogadtatott. Ezen nagy Költőt, a' ki ezen nevet, ha valaki erre érdemes volt, valóban és ezen névnek tökéletes erejében megérdemli, sokan követték, kik hozzául Solis, Moreto, Roxas megjegyzésre méltók; sőt egy Királyi Költőt is tud Spanyol Ország mutatni, IV. Filep Királyt, a' kit feljebb is említettem, a' ki nek sok név nélkül való darabokat tulajdonítanak ezen feljül-írással: de un ingenio de esta corte. Nem kevés befolyása volt a' Spanyol költőkre nézve annak is, hogy a' többi Európai tartományokban a' Költők udvari emberek, tudósok vagy valami polgári élet neméhez voltak köttetve, a' Spanyolok pedig többnyire nagy születésűek voltak és katonai életet éltek; a' honnan a' kardnak és pennának forgatása, a' fegyvereknek és elme műveknek gyakorlása volt sorsok, 's egyszer'smind a' legnagyobb tetteknek szemmel látott tanúji lehettek, a' mi a' költésbeli elragadtatást inkább nevelte ő benne, mint azokban, a' kik azokat csak hallották vagy olvasták. Így Garcilaso, a' Spanyol poesisnek egyik fundálója V. Károly alatt, a' Perui Yncasoktól származott, és Tunis falai alatt esett el mint katona, Cervantes ama' híres Lepantói ütközetben Don Juan d'Austria vezérsége alatt vitézkedett, és egy kezét el is vesztette; Lope de Vega II. Filep meggyőzhetetlen hajós seregének sorsát élethen érte; Calderon táborozott Flandriában és Olaszországban, és mint Santjagói vitéz katonáskodott, míg végre pappá lett.

A' Frantziák uralkodásával (melly II. Károly Spanyol Királynak 1700-ben történt halála után, a' Bourbon Frantzia Királyi familiára szállott) V.

Filep Bourbon familiából lévő Spanyol Király alatt a' Játékszíne is a' Frantzia ízlés tsúszott be, és csak a' XVIII. Század második felén próbálta Vincente Garcia de la Huerta a' régi Spanyol theátrumot ismét felállítani; hihetőképén az újabb időkben sem fog Spanyol-ország a' költőkre nézve szűkölködni, mihelyt a' népnek a' régi szokások megtartása mellett való buzgósága, melly a' szomszéd tartományok pallérozódását oda bemenni nem engedi, alább fog szállani.

A' Német Játék-szín

Az ő kipallérozott formájában sokkal ifjabb, mint a' feljebb előszámlálttak; első kezdetei pedig azokkal egy idősek. A' legrégibb drámát, melly írásban van, egy Norimbegai fi Hans Rosenpluet írta a' XV. Század táján. Ezt követték két termékeny költők, ugyan csak Norimbergaiak, Hans Sachs és Ayrer. Hans Sachs munkái közt igen sok szomorú, víg-játékok, pári és világi históriák vagynak, mellyekben mindég egy hirmondó (Herold) mondja el az előljáró beszédet és berekesztést, továbbá mulatságos farsang utolsó napi játékok találtnak. Mind ezeket pedig nem néző-játékosok, hanem betsületes polgárok adták elő minden theátrumi készület nélkül, multság végett. A' farsangi darabok valamennyire darabosak, de az enyelgések általjában gyakran mulattatók. A' néző-játékok előadásában kevés tzeremonia van 's igen természetes, a' személyek az atya Istentől kezdve a' legutolsóig, egyenesen kimondják, a' mi sziveken fekszik, és a' miért bójöttek, 's hasonlók azon képekhez, mellyeknek szájokból tzedulák jönnek ki, a' nélkül hogy a' tag-jártatás a' szók értelmét kifejezné. Formájokra nézve hasonlók a' más népek erköltsi darabjaikhoz, gyakran példázoló (allegoricus) személyek is jönnek elő.

A' XVII. Század első felében jutott a' polgári körből a' Tudósok kezébe a' német költés. Opitz, a' kita' költés újabb formája alkotójának lehet nézni, több darabokat fordított a' régi írókból, de a' mellyek a' népben kevés benyomást szültek, 's elő sem adattak soha. Ezt követte Gryphius András, a' németek első drámai költőjök (született 1616-ban), a' kinek darabjai, ha szinte gyakran elvesznek is a' dagályos írás-módban, mindazáltal teljeseek phantasiával, és a' character-rajzolatokra nézve nem kevés érdemeik vagynak. Lohenstein Drámái az unalmas dagályosság miatt épen olly kevésbé alkalmatosak a' Theátrumra, még is nagy kedvességet nyertek, és a' német játékszín kárára ez az írás mód igen elhatalmazott.

A' német theátrum állapotja a' XVII. Század végén és a' XVIII-dik első negyedében, a' mennyiben más játék-színek általjában nem találtattak, mint bábos játékok, és kóborló tréfa-üzök, kétségkívül felette siralmas volt. Ez időben állott elő Gottsched, a' kinek írásairól Schlegel azt mondja: hasonlók azon víz italhoz, a' minéműt hajdan a' gyógyuló betegnek szoktak ajánlani, azon vélekedésben lévén, hogy semmi erősebbet meg nem emészthet, melly által pedig a' beteg gyomra még inkább elgyengült. Ez a' Gottsched megesmerkedett egy bizonyos Neuber nevű asszonygyal (született Weiszenborn Johanna), a' ki egy akkori legjobb Theatromnak igazgatója és középszerű fordító volt, és ő ösztönözte ezt az asszonyt az ő és barátjai fordításainak eljátszására. Hanswurstot *) Lipsiá-

*) Ez a' Hanswurst nem egyéb mint az Olaszok Harleckinja, és egy bizonyos Straunitzky nevű szüleménnyé, a' ki 1708-ban legelőször vitte be Bétsbe a' német darabokat, és a' Harleckinhől Hanswurstot teremtett. Az előtt Bétsben tsupán Olaszok játszottak.

ban 1757-ben nagy pompával eltemették, melyről azt mondja Schlegel: elhiszem, hogy a' Hanswurst rolláji, melyeket most csak a' bábos játékokból lehet megítélni, nem mindég egyforma elmésséggel kerültek hevenyében (aus dem Stegreif), vagy minden előre való készülés nélkül mondva, és hogy néha paraszti beszédek is tsúsztak közbé; de kétségkívül több esze volt mind e' mellett is Hanswurstnak a' kis újjában is, mint Gottschednek egész testében. Hanswurst, mint allegoricus személy, halhatatlan marad, és ámbár eltemettetett is, még is ottan ottan új meg új formákban véletlenül megjelenik. — Gottsched és az ő iskolája elborították a' német Theátrumot holmi hoszszas és gyenge frantzia fordításokkal. Némelly nagyobb talentumú férfiak elkezdettek eredeti darabokat dolgozni, de a' melyek nem egyebek, mint a' frantzia izlésnek sikertelen 's rossz himezése voltak. Illyenek p. o. Gellert pásztori játéka, melyekben a' ró'sa és alma-szín pántlikákkal feltzifrázott pásztorok és pásztornék mindenféle izetlen és balgatag beszéd módjával 's maga viselettel adódnak elő.

A' Frantzia vig-játékokon kívül még a' Holberg által Dánus nyelvből fordított darabok is nagy kedvességgel fogadtattak. Ennek az Irónak valóban sok érdemei vagynak; erkölcsi, szokásbeli rajzolatjai, helybeli (localis) igazsággal teljeseek, a' bolondoskodást és ostobaságot helyesen adja elő, és a' comicus helyheztetésekre nézve sints benne hijjánosság, csak az Intriguek részéről bir kevés találmányossággal. A' Dánusok igen ditsekesznek tréfájának finomságával, de a' mostani izléshez képest még is botránkoztatók, a' mennyiben egymást érik a' sok botozások. Az újabb időkben ismét próbálták előadni, de kevés szerentsével.

Schlegel Illésnek és Gellertnek némelly akkori és nemzeti szokásokhoz képest írt darabjaik nem minden érdem nélkül valók, tsak azon egy hihájok van, hogy a' bolondoskodás és ostobaság rajzolatjai közé az unalom is betsűszott, a' mennyiben azok nagyon mindennapi formában adódnak elő. Némelly frantzia ízlés szerint készült szomorú játékokban nem kevés szerentsével tettek próbát a' fen említett Schlegel, azután Cronnegk és Weise. Tehát némelly rosszszúl fordított víg 's szomorú frantzia darabok, és tsekély foglalatú 's rosszszúl készült himezések a' német játékszínnek repertoriuma ez idő tájban, midőn végre Lessing, Göthe és Schiller egymás után elő állottak, és a' német Theátrumot hosszas középszerűségéből megszabadították.

Lessing (született 1729-ben) volt az első, a' ki a' tudományoknak és nemesebb mesterségeknek Német-országban való elalljasodásoknak idő pontjában, azokat Criticája által a' magok valóságokban előterjesztette, és a' németeket azoknak helyesebb ismételére vezérlette. Ifjúságában írt darabjai tsekélyek, még az ő Misz Sara Sampson tizimű, 1755-ben készült munkája sem egyéb, mint egy siralmas lankadt menetelű polgári szomorújáték. 1767-ben egy Hamburgi játszó-társasággal való öszve köttetése, és egy drámai hónapos írás, mellyet ő adott ki, közelebb való okot szolgáltatott neki a' Theátrum critizálására, mellynek a' lett a' következése, hogy a' Frantzia ízlés a' tra-goediákból egészen eltűnt. Ő beszellt legelőször a' legnagyobb hathatósággal Shakespearéről, és az ő munkáinak megjelenésekre az útát megtörte. Mindazáltal Aristotelesbe való hite, Diderot írásaival együtt a' drámai mesterségbeli Theoriájában valamelly különös keveréket állított elő. A' poétai himezésnek jussait elesmerte és minden-

ben a' természetnek valóságos mássát, mintha ez a' szép mesterségekben általjában megengedhető avagy lehetséges volna, kívánta meg. Sándor *) versei (Alexandriner Verse) ellen igazsága volt, de ő minden verselést el akart törölni, és ő az oka, hogy még a' mostani Szín - játszó is nehezen tudnak a' versek megtanulására és előadására reá szokni. Ez által közbevetőleg oka némelly német írók darabos természetességének is, melyet a' verselés közönséges használása némű néműképen korlátok közé szorított volna. Lessing maga tulajdon szája vallása szerint nem volt Költő, és csak idősebb korában dolgozott egynéhány drámai munkákat, azokat is nagy munkával. Nevezetesebb munkái Minna von Barnhelm, Emilia Gallotti; az első víg, a' második szomorú játék, melyek közül amaz sokkal jobban megfelel a' víg-játék megfogásainak 's regulájának, mint ez a' szomorú-játékokéinak; a' drámai mív regulái szerint pedig leghelyesebben van a' Nathan der Weise nevű darabja kidolgozva, jóllehet, a' mint maga mondja, ezt csak azért készítette, hogy a' Theologusokkal, a' kikkel perbe keveredett, egy kis tréfát üzzön. Ezen darabjában az az előtt megvetett verselésre ismét vissza tért, jóllehet nem a' Sándoriakat, hanem a' rimetlen Jambusokat használta.

Lessing tanítvánnya volt Engel, a' kinek a' Lessing módja szerint írt kitsiny másod-játékai

*) Ezek a' Sándori Versek (Alexandriner Verse) hat jambus lábból (pes) állanak, melyeknek egy fő tulajdonságok a' közepeken való caesura: igen egy hangúak, a' honnan a' németeknél ki is ment a' szokásból; az újabb időkben Müllner kisebb theatromi darabjaiban még is szerentsés próbát tett vele. A' Frantziák Drámájikkban 's hősi versezeteikkben ezen vers nemével élnek. Nevét vette egy Frantzia Epostól, mely a' 13-dik Század elején Nagy Sándorról íratott.

(Nachspiele) általjában tsekélyek, hanem a' Mimi-cájában vagynak némelly használható dolgok a' tag-járatással való beszéd első kezdeteire nézve.

Göthe (született 1749-ben) a' drámai költés-nek tsaknem minden nemében adta jeleit költői talentomának. Tragoediái, melyeket más más lélek lelkesít, olly sokféle 's különböző neműek, hogy alig hiheti az olvasó, hogy egy Szerzőtől készítették volna. Götz von Berlichingen teljes ösi német egyenes szívűséggel, erővel, egy Shakspearei compositio, valamennyire vad, de teljes egységgel; Egmont annyira bujálkodik a' déli tulajdonságokkal, hogy minden igazság és a' természet hűséges követése melleit is a' phantaziák országában jár; Clavigo egy Frantzia szomorú-játékok formájokra készült polgári szomorú-játék; Iphigenia görög ideákkal, képzeletekkel 's gondolatokkal; Tassó olasz nyájassággal 's melegséggel, mind a' kettő pedig érzékenységgel és kellemetességgel teljes, 's mind e' mellett is a' belső erőtől és méltóságtól nem üres; Eugenie az ő pallérozságával, a' Groszkophtha, ez a' pszichologiai kifejtődés, és Faust, melly mellé egy nemzet se állíthat hasonlót, épen nem mutatnak egy és ugyan azon költőre. Épen olly különbözők víg-játékai és drámái is: a' köz bűnösök (die Mitschuldigen), die Laune des Verliebten, egy a' Frantzia Komédiák szerint készült darab; Stella az ő déli hevességével, a' Testvérek az ő belső buzgó indulatjokkal, Erwin és Elmire az ő romános képzelkedésekkel (Schwärmerei), a' Plundersweilerni vásár, az érzékenység győzdelme (der Triumph der Empfindsamkeit) az ő neveltséges kedv változásával (Laune) és még is az igazságnak tsudálatos erejével, a' mi épen az a' comicumra nézve, a' mi Faust a' Tragoediában; ezekhez tévén még az ő énekes játékait, a' kép-

zelkedő (phantastisch) Lilát, a' különös von Villa Bella Claudinet, az idilliomos Jeryt és Bätelyt, 's a' t. ezek a' sokféle darabok szinte azt hitetik el velünk, hogy nem egy ész szüleménnyei. Götzben és némelly víg-játékaiban Göthének Shakspeare, a' madarak nevű darabjában Aristophanest, Iphigeniában a' Görög Tragicusokat ki nem esmeri meg? — Egy szóval Göthének érdemei a' németeknél a' drámai költésre nézve igen nagyok, de még nagyobbak volnának, ha magát tsupán erre szentelte, 's a' Tudományoknak majd minden ágaiba belé nem kapott volna; Schlegel azt mondja róla, hogy Göthének véghetetlen sok drámai, de nem annyi theátrumi talentoma volt, sokkal több munkát fordított az érzékeny kifejtődésre, mint a' külső lármás mozdulatokra.

Ezen környüállások között lépett Schiller a' drámai költés pályájára, mind azon tehetségekkel felruházva, mellyek által mind a' nemesebb lelkekre, mind a' sokaságra bathatós benyomást szüljön. Elsőbb darabjait még igen ifjan és olly idejében készítette, mikor még a' világgal esmeretlen volt, és ámbár maga törzsök regulájától függött, és a' vakmerő bátorságig merész Költő volt is; mindazáltal Lessing és Göthe eltevédeéseinek, és Shakspeare eredeti munkáji nem helyes esméretének nyomait lehet látni elsőbb munkájiban. Illyen ifjui munkáji: Die Räuber, Cabale und Liebe, és Fiesco. Az első rendkívül irtózatoss és borzasztó vonásokkal teljes, melly darabjáról önnön maga e'képen ír a' többek közt: „esmeretlen lévén az emberekkel és az emberi sorssal, festő etsetemnek az angyalok és ördögök közt való közép lineát szükségesképen el kellett hibáznia, 's valami iszonyatosat (Ungeheuer) szülnie, melly szerentsére a' világban soha se volt, vagy meg nem történt, 's a' mellynek én

hathatatlanságot csak azért kívánok, hogy egy olly szüleménynek példáját örökké valóvá tegyem, mellyet az iskolai kemény fenyíték, és az időkor tulajdona hoztak a' világra". A' Cabale und Liebe, az érzékenységnék túl a' renden erőltetett tónusa által nehezen indíthatja meg, ellenben kínos benyomásokkal gyötri a' nézőket. Fiesco a' planumra nézve legviszszafordultabb, a' benyomásra nézve leggyengébb. De mind ezen a' tapasztalatlanságból és világ esmeretlenségből származott hibái mellett is, a' fent említett 3. szomorú-játékok a' Szerzőnek poetai talentomáról ditsérettel tesznek tanúbizonyságot, és az elő forduló némelly személyekben olly pszichologiai remek vonások vannak, mellyek arra mutatnak, hogy ha Schiller előtt akkor a' világ idegen volt is, az embert még is esmerete, és annak belsejét, ha gyanítás után is, már mélyen kitanulta. — Egy illy nemes lélek nem maradhattott sokáig ezen kitsapongásokban, és Schiller költői életének második epochája Don Carlossal kezdődik, melly maga is elég ugyan arra, hogy a' maradék előtt ditsőségessé tegye, mindazáltal a' tökéletességnek azon pontjára még se jutott, mellyet, ha eredeti gondolatjai mellett maradt volna a' Költő, elérhetett volna. Ő maga azt mondja Don Carlosról: „azon idő alatt, míg azt kidolgoztam, a' melly a' gyakori felbeszárkaszások miatt meglehetősen hosszú idő, én bennem magamban is nagy változás történt. Ennek kidolgozására nézve fő hibám a' volt, hogy véle nagyon késtem, egy drámai munkának pedig csak egyetlen egy nyár virágjának kell lenni". Ezen munka, jöllehet nem theátrumra volt készítve, és Schiller maga is egy Királyi-házból való familia festésének nevezte, nagy kedvességet nyert még is ezen formában is, 's a' Német játék-színnek dísze fog maradni. — Don Carlost követte

Wallenstein, melly tsaknem minden munkáját feljúl mulja: az egész könnyen megérthetőleg van elrendelve, a' fő személyek charactera a' közönséges élethől van merítve és fundálva; mindenek felett pedig felségesen van Wallenstein előadva; mint nagy és mérész bajnok rajzoltatik le, a' ki az ő rendkívül nagy lelki erejének, az általa tsak most gyűjtött hadi seregének, a' barátságnak és a' tsillagoknak felette híven, ön hatalmának áldozatjává lesz. Igen gazdag és pompás ezen nagy Characternek rajzolatja, melly az ötet körül vevő bajnokoknak characteraik által tökéletessé lesz. A' Wallenstein tábora távolról van tsak vele öszvefűzésben, és a' sereg characterét, annak a' vezérről való vélekedését és várakozását terjeszti elő. Wallenstein rajzolatja az ő familiai környüállásaira nézve, a' Max és Thekla közt való szeretetnek közbe jövele tökéletességre viszik a' képet; egyszer'smind a' nyelv, és az egész külső forma nagy szorgalmatossággal van a' tökéletességnek magas poltzára emelve. — Poé'aságának harmadik periodussában nemzette Maria Stuart és a' Jungfrau von Orleans nevű költői szüleménnyeit. Nagy művészi jártassággal van Stuart Máriának fundamentoma megvetve, és kidolgozva; minden böltsen meg van fontolva, a' kimenetele a' dolognak felséges, Mária utolsó jelenései valóban egy Királynét illetők, az ő méltóságos komolyságával vallásos érzések egyesülnek, egy szóval az indulatok tsendessége, könnyen megérthetőség, öszvefűzés, szerentsés törekedés a' poétai igazságra, mellyben az idealitás a' valósággal öszve van kötve, sehol se tündöklök oly szépen, mint Stuart Máriában. — A' Jungfrau von Orleansban Johanna megátalkodott hallgatását, és a' fekete vitéznek megjelenését gyalázták Böttiger a' Minerva nevű 1812. esztendei

Zseb-könyvében, és Apel a' Jénai tudományos Újságban kiadott Recenziójában. — A' die Braut von Messina nevű drámájában, melyet egyszer'smind úgy lehet nézni, mint egy próbatételt a' Görögök Chorusainak a' német theátrumra való hozására, a' költői tüzrel legforróbb szeretet és a' legrettenetesebb bosszúállás rajzoltatik le; de ha már a' vallásnak közbe elegyítése rontva munkálkodik, úgy a' sorsnak előadása, mely nem mint igazságos büntető Isten-aszszony, hanem mint irtozatos Furia jelenik meg, mely a' legszebb lántzot csak azért köti össze, hogy azután gunyoló nevetéssel ismét elszakassza, az egész' benyomásának még ártalmasabb. Az egészet úgy lehet nézni, mint arra való törekedését, hogy a' régi formát a' románossal öszvekösse. — Legutolsó Schiller munkái között Tell Wilhelm, melyet Schlegel legjobbnak tart; ez a' dráma hathatós vonzó erővel teljes azon igazság által, mellyel egy szabad gondolkozású és meg nem romlott népnek, mely egy boldog magányosságban mintegy szugolyban távol él a' többi nemzetektől, együgyű erköltsait rajzolja le, és az istentelen elnyomtatás ellen való viadalban győzedelmesnek adja elő. Ezek Schiller eredeti drámái, és ha jókori halála életének 46. esztendejében el nem ragadta volna munkás életét, mit nem tehetett volna ez a' Genie a' német theátrumra nézve? — Schlegel azt mondja, hogy Schillert úgy lehet nézni, mint a' német játék-szín fundálóját, — munkái crisisét pedig ezzel rekeszti be: Schiller volt tulajdon értelemben véve virtusokkal teljes művész, a' ki az igaznak és a' szépnek tiszta indulattal hódolt, és a' fáradhatatlan iparkodásnak személyességét is feláldozta, távol lévén az alacsony ön-szeretettől és a' híres művészek közt olly gyakori irigy vetekedéstől (Eifersucht).

Valamint a' nagy talentomú Férjfiak rendze-
rint számtalan majmolókat hoznak magok után,
úgy Göthe és Schiller is többnyire tulajdon hibáik
nélkül, sok hibás és korts munkákat okoztak a'
német játék-színen. Götz von Berlichingent ár-víz
módra követték a' vitézi néző-játékok (Ritter-
schauspielen), mellyekben semmi históriai sints,
mint a' név és más külső tulajdonságok, semmi
vitézi, mint a' sisakok, tzimerek és kardok,
semmi ős német character, mint a' rozsaszűl értett
nyerseség (Rohheit), külömben az érzések épen
olly új módiak, mint közönségesek. A' vitézi da-
rabokból valóságos lovas darabok lettek, mel-
lyek végre inkább megérdemelték volna, hogy
lovak, mint emberek adják elő, a' honnan egy
ilyen darabról azt mondta Schlegel:

Mit Harsthörnern und Burgen, und Harnischen
pranget Johanna;
Traun! mir gefiele das Stück, wären nicht Worte
dabey.

Nagy kedvességet nyertek ezeken kívül a' fá-
miliai rajzolatok (Familien-gemähld), és az ér-
zékeny Dráma (rührende Drama), két korts ne-
mek, mellyeket nem kevésbé mozdított elő Les-
sing az ő tanítása és példája, Göthe és Schiller
pedig az ő ifjúi munkájik u. m. Stella, Clavigo;
die Geschwister, Cabale und Liebe által; ezek
közül az elsőbbnek tzelja a' közép sorsúak min-
dennapi életek folyamatjának rajzolatja, mellyben
egész a' kínzásig híven lerajzolt nyomorúságain
és szorult állapotján kívül a' házi életnek, semmi
vonszó erő sints; a' millyenek a' többek közt, a'
hűségesen véghez vitt hivatalbeli kötelesség, 's
a' gyermekek nevelése mellett való bosszúság,
a' férj 's feleség közt való perlekedések, a' tse-
lédnek rossz maga-viselete, mindenen felett pedig

az élelemre való gondoskodás; a' nézők igen is jól értik az efféle rajzolatokat, mert kiki érzi, hol szorítja ötét a' tsizma; az ilyen darabokban kevés örömet lehet találni, mivel a' játék-színen kiki tsak azt látja, a' mit oda haza reggeltől estig lát. — Az érzékeny Költőnek közönséges tanítása oda megyen ki, hogy egy úgy nevezett jó szív minden hibás lépéseket és kitsapongásokat ismét jóvá tegyen, és a' virtust ne vegye a' törzsök regulák szerint szorosan. Mintha mondaná, tsak engedjetelek szabad futást természeti ösztöneiteknek, nézzétek melly szépen áll az én mesterkéletlen leányomnak magától mindent megvallani: 's ha osztán ilyenkor valamelly nagy lelkű jöltévő előáll 's tele marokkal szórja a' pénzt, ez sokak előtt olly kedves, 's olly jól esik, mintha ezen nemes tettet önnön magok vitték volna véghez, a' nélkül, hogy a' zsebjekbe nyúltak volna. Ez sokkal veszedelmesebb, mint a' vásott vígjátékok, mivel az erköltstelenség a' szép név által elpalástoltatván, a' tapasztalatlan szívbe észrevehetetlenül betsúszik.

Újabb költői a' német nemzetnek Kotzebue, néző-játékainak legfőbb tzélja az újság, meglepés, külömbféleség és érzékenység, továbbá Klinger, Werner, A. Müllner, Oehlenschläger, Kleist Ferrentz, Fouqué, Körner Tódor, Klingemann, Grillparzer, Kind, Clauren, Steigentesch, Stoll, Contessa, Castelli, Wolf, Weisenthurn Aszszony, Vogel, Vosz, Holbein, Schink, Houwald 's a' t. Az utóbbi esztendőekben történt polgári zűrzavarok a' német theatrumot felette megrázkódtatták, annyira, hogy most tsak a' réGINEK megújítása mellett kell maradnia.

Mintha hallanám hazámíjai szájokból ezt a' kérdést, hát

A' Magyar

Drámák mikor jönnek sorba? Mint hazafiak legelső helyre kellett volna tennem, de mint részre hajlástól üres írónak, utóljára kell elő adnom, mert a' fen előhozott mivelte nemzetek drámai költéseknél a' miénk sokkal ifjabb. Drámáinkat rostálgatni nem tzelem, mert sem a' hízkelkedés bélyegét magamra sütni, sem ha hibákat fedeznék fel, azon vádat magamra vonni nem akarom, hogy a' költöket az írástól elrettentetem; reményilem tiszta szívből származott mondasomat nem veszik rosz néven azon érdemes férjfiak, a' kik a' drámai költésre fordították figyelmetességeket, és a' Nemzeti Literatúrát e' részben előmozdítani kívánták. Háládatos érzéssel elfogadta nemzetünk nevezetesen Kisfaludy drámai munkáit, és minden hazafi köteles is ezekről tisztelttel szölli, 's megvallani, hogy egy olly időben, midön nemzeti literatúránknak ezen ágában még alig volt út törve, a' fenemlített érdemes hazánkfija óriási lépéseket tett, és bizonyosan lehetne reményleni, hogy ha a' magyar előidőbeli felséges drámai tárgyak kidolgozásában ezen ditsőséges pályára más érdemes hazafiak is fellépnének, kevés esztendőök alatt drámai tekintetben is más nemzetekkel mérközhetnénk. De fájdalom! mit lehet várni a' jövendőtől, ha ama' legújabb theátrumi darabot, a' Kenyér-mezei viadalt megtekintjük, a'vagy nem azt gondolhatjuk e', hogy a' drámai izlés, épen midön azt némelly érdemes költöink a' tökéletesség poltzára feljebb vinni törekedtek, mint egy levegőbe felhajtott kö, a' magasság pontjáról már is lefelé száll. Tudom, hogy sokan olvasóim közzül gondolatjokban erre azt felelik, nem is lehet az másként ott, a' hol nemzeti játék-szín nints, — ez helyes ellenvetés, 's ellene semmit se szölli; de figyelmetessé teszem ezen hazámfiáit még egy más fundamento-

mos okra is, úgy mint a' deák nyelvnek hazánkban való felette nagy elhatalmazására. Tudjuk ugyan is a' mindennapi tapasztalásból, hogy senki, a' ki a' deák nyelvben nem jártas, közönséges hivatalt nem kaphat, törvényeink, 's polgári alkotmányunk is ezen a' nyelven van írva, következésképen ennek a' holt nyelvnek megtanulásával, a' külföldben is már a' tanítással az unalomig jól lakott Tanítók annyira elkinozzák a' szegény tanuló gyermekeket, hogy a' nyelv tanulástól megundorodván, mellyel ifjúi esztendejüket megemésztették, későbbben a' magok nyelveknek paléozásával általjában semmit se gondolnak; a' miért talán, ha a' dolgot helyesen vesszük, senkit se lehet vádolni, mert ha valaki életének legszebb részét az iskolai szoros korlátok közt eltöltvén, a' nagy világba lép, 's az élet terhei kezdik nyomni, bizony már akkor elég, ha a' hivatalára megkivántató deák könyveket ottan ottan, az egész napi mezei munkától eltikkadva, kezébe veszi. Ez a' magyar ember tudományos pályájának rövid rajzolatja, mellyet nem szükség folytatnom, úgy is eléggé érzi minden hazafi: — már most mondja meg nekem, a' ki ne talántán szavaimban kételkedik, honnan vehet a' Magyar Szerző drámai ízlést? a' római íróktól, a' kik magok is csak himezők, 's azok se a' legjobbak voltak, nem szerezhettek, és így a' nélkül, hogy a' legjobb drámai talentumokat a' remek munkák felébreszthetnék, örök szunnyadozásban maradnak; az idegen nemzetek drámái pedig az iskolai hosszúság pályának elvégzése után gyakran olly idő pontban serkentik azokat fel, mikor már a' költői ifjúi tűz fogyatékján van; a' honnan az ilyen korból került munkák rendszerint hidegek. Ne gondolja azt pedig senki, mintha más nemzetek a' római és görög nyelvet, mint szükségte-

lent, a' világból kiküszöbölnék; épen nem, sőt úgy nézik ezeket, mint a' jó izlésnek kútfejeit, a' hounnan különös figyelmetességet fordítanak azokra, de nem úgy ám, hogy a' tanulók a' quae maribus solum-ot az útszán is pergessék, 's azomban hic mensához hasonló szarvas hibákat ejtsenek, és a' sumtól is fuitust formáljanak, hanem a' nyelvnek megkedveltetése végett a' tanuló talentomához képest már eleintén kezdik a' Lieteratúrát 's a' régi írók finom izlését a' gyenge elmékbe betsepegtetni. Más nemzeteknél ezek a' nyelvek mint tudós nyelvek, nálunk pedig mint az életre megkívántató dolgok megszerzésének eszközei, szinte mint a' kasza kapa, úgy nézettetnek, 's tanítatnak; mennyit vesztenek tehát eredeti betsek-ből, illy két különböző szempontokból nézettetvén? — és vajmi kevés előmenetelt lehet az aestheticára nézve várni, a' hol inkább a' has, mint a' fő 's az ész a' rugó? hazánkban az undorodásig kalapálják a' gyermekbe a' számtalan regulák segítségével a' deák nyelvet, 's mi a' fő tzel? valami hivatal; erre nézve pedig nem Terentiust, Plautust, 's más dramaticus auctorokat, hanem Cicerót, Tacitust, Livium, 's másokat adnak az ifjak kezébe, Theátromba menni épen nem szabad, és nagy része az ifjúságnak felnő a' nélkül, hogy tudná, millyen az igazi theátrom. — A' protestans oskolákban különös figyelmetességet fordítanak a' görög nyelvre, de valljon adják-e a' tanulók kezébe Sophoclest, vagy más görög Költőt? épen nem, hanem csak a' theológiára tartozó munkákkal kinozzák, úgymint a' mellyek után kenyeret kereshet. Illyen principiumok követésével telik el az életnek már a' természettől a' költésre rendeltetett ideje, 's alkalmasint a' többi része is annak így repül el egymás után, mert csak ugyan igaz az többnyire, a' mit Hora-

tius mond: quo semel est imbuta recens, servabit odorem testa diu.

Van még egy nevezetes oka a' drámai Literatúrában való hátra maradásunknak, úgymint Iróinknak és Olvasóinknak (a' ki nem olyan ne vegye magára) abbeli büszkeségek, hogy amazok csak eredetit akarnak írni, a' mit nem csak hallani, hanem némelly előljáró beszédekben olvasni is lehet, inkább akarok, úgymond, középszerű originál lenni, mint első rangú fordító, — ezek pedig csak eredeti munkákat kívánnak az Iróktól, 's mihelyt fordítás, elvetik. Mind az Irók feltétele, mind az olvasó közönség kívánsága veszedelmes a' Literatúrára nézve; amazok épen úgy gondolkoznak, mintha valamely gyermek nem akarna inas lenni, hanem önnön magától szándékoznék valamely mesterséget feltalálni, melly régen megvan, 's annyira mennyire tökéletesítetett is; valamint ebből csak úgy lehet a' maga mesterségében alkalmas embert várni, ha mestere esméreteit megtanúlja, 's egyszer'smind azt is hinni felöle, hogy ezeket már tulajdonaivá téven, azt még nagyobb tökéletességre viszi; úgy a' drámákra nézve is csak attól a' Költőtől várhatunk tökéletes munkákat, a' ki a' talpra esett fordítások által költői talentumainak jeleit adván, ez által a' más nemzetek költésbeli előmeneteleket, tökéletességeiket vagy hibázásait megismeri, 's amazokat követni, ezeket pedig elkerülni igyekszik, a' mit sok nagy talentomú férjfiak tselekedtek; a' többek közt Schillernek is vagynak illy fordításai Gozzitól, Shakspeare-től, sőt Euripidestől magától is „Iphigenia in Aulis” cím alatt. Reményilem, nem veszi rossz néven Döbrentei Úr, ha itten például felhozom, csak nézze meg kiki a' Vetek súllya, és a' Fösvény cím alatt lévő remek fordításait, a' végén

lévő tudós jegyzésekkel, mellyeket a' fen tisztelt Úr kiadott, a' vagy nem több örömet érezhet-e ebből a' figyelmes olvasó, mint némelly eredeti munkáinkból, kiváltképen a' Kenyér-mezei viadalból? valóban követésre méltó példa, és ha a' külföldi jelesebb költők munkáit illy remekül lefordítják azok, a' kiknek a' sors módot adott több nyelveknek megtanulhatására, az illyen mind originálban, mind fordításban tökéletes munkák a' költői pályára sokakat felserkenténének. De talán erre azt mondja valaki, hogy ezen tüzre, az az a' külföldi írók ízlésének megismerésére elég a' tsupa olvasás is, 's jobb ha ezen az úton is elérhetvén a' tüzelt, azok helyett originalokat ír? — Igaz az, hogy az út rövidebb, de a' haszon se sok benne; mert ha az ember olvas valamelly idegen nyelven írt könyvet, 's a' szem repked a' sorokon végig, itt is amott is ért egy két szót, úgy látszik érti a' velejét a' könyvnek, 's ha reá szorítják, el is mondja, a' mi kiválta a' Románokban 's a' drámákban majd mindennapi eset, de parantsolják tsak, hogy az aesthetikai regulák szerint tekintse meg, egy szót se tud felelni, 's így tsalják meg többnyire önnön ítélő tehetségeket az olvasók; ellenben mikor a' jó fordító kinszeritetik minden szavát a' könyvnek a' maga igazi értelmében anyai nyelvére által tenni, ekkor mind született nyelve pallérozódik, mind pedig költői talentoma tökéletesitetik; az illy tökéletes fordításokat már most hány olly emberek fordíthatnák hasznokra, a' kiknek nintsen módjok külföldi nyelveket tanulni, 's az azon írt könyveket olvasni, a' kikben talám a' legtüzeesebb költői tehetség szunnyadozik, 's tsak a' nints, a' ki annak szíkrát adjon? — Semmi a' mi erőltetett nem jó; maga a' természet, melly a' maga útján igen lassan megyen, 's tsak lassan

viszi tökéletességre a' benne lévő valóságokat, tanítja ezt; miért vetnők meg tehát ezen hűséges anyának tanítását, 's miért akarunk egyszerre a' drámai költésnek azon poltzára ugrani, a' melyre más nemzetek több századok alatt jutottak? — Kövessük a' német nemzet példáját; nints olly derék munka a' tudományok akármelly ágában is, melyet német nyelven olvasni nem lehetne, a' legjobb Spanyol, Olasz, Frantzia, 's Anglus darabok le vagynak németre fordítva, 's tsak mi szégyenlnők ezt? és mi szégyen az, ha én valami jót 's szépet találok más nemzetnél, 's azt magamévá teszem? így szégyen az oskolabeli tanítótól is valamit tanulni? és ha utól vagyunk, avagy gyalázat- e azt megvallanunk? nem kiment- e bennünket a' história, melly nyilván megbizonyítja, hogy azon epochában, midőn más nemzeteknél mind a' drámai költés, mind más tudományok fel kezdtek éledni, hazánk majda' Török iga alatt nyögött, mellytől 1686-ban szabadult meg 145. esztendei szenvedése után, majd a' pártosok dühösködtek kebelében, majd más háborúk terheltek; az illy veszedelmes időkben elég ditsősé-
günkre szolgál, hogy a' közönséges életre szükséges tudományok annyira virágoztak, 's virágoznak is nálunk, mint a' mai időkben tapasztaljuk, mert vajmi nem szenvedhetik a' Mu'sák a' kardtsörgést! futnak ők az olyan helyről boldogabb tartományokba, a' szelíd érzések hazájába.

Nagyon hibáznék az, a' ki azt vélné, hogy ezen vélekedésem által drámáinkat akarom lealacsonyítani; vagynak nekünk igen szép eredeti darabjaink, mellyeket enthusiaszussal fogadott a' közönség; én a' fordítást tsak a' drámai költésben járatanok felserkentésére 's magok tökéletesítésére ajánlom. Tapasztalták ezen vélekedésem jöltévő következéseit más nemzetek írói is, így
a'

a' Német dramaticus költők sokáig küszködtek a' Frantzia izléssel, míg nem Lessing és Göthe ama' híres Anglus Költő Shakspeare munkájival meg nem esmertette hazafijait; ekkor kezdett a' költés a' Németeknél a' tökéletesség poltzára feljebb feljebb emelkedni, hozzá járulván ehez a' régi Görög dramaticusok izlésével való megesmerkedések.

Egy fő dolog hibázik még hazánkban, melly drámai költésünket akadályoztatja, az az egy nemzeti theátrum, melly nélkül fájdalom! hazánk fő városa szűkölködik. Méltó volna itt érdemes hazánkfiának Kulcsár István Urnak arany betűkre érdemes szavait, mellyeket ezen tizim alatt „Buzdítás a' nemzeti Theátrum felépítésére” meg 1815-ben a' hazához intézett, ide ismét beiktatni; de legyen elég rövidség okáért csak a' berekesztést olvasóimmal közleni: „Legyünk, ugymond, Magyarok! és ha Árpád örökségében élven magunkat az ő maradékainak büszkélkedve nevezzük, betsüljük meg Árpád nyelvét is, 's annak virágoztatására a' magyar műsáknak már valahára egy illendő templomot állítsunk”. — Ha ez a' buzgó kívánság valahára beteljesednék, és a' nemzeti játék-szín 's a' játszó társaságok igazgatása a' Drámai költésben jártas 's azt gyakorló férfiakra bízódna, akkor lehetne annak virágzását reménylenünk. Megmutatták ezt Engel, a' ki a' Berlini, és Göthe, a' ki a' Weimari theatrumot hihetetlen tökéletességre emelte, a' kik jöllehet különös talentomokat se nem teremtetek, se azokat meg nem jutalmaztatták, de a' játszó személyeket legalább jó rendhez szoktatták, mellyről ezek többnyire semmit se akarnak tudni, hanem mindegyik úgy játszik, kivált a' nagyobb játék-színeken, a' mint eszébe jut. Ezt azon ditséretes rendtartásnak kellene követni, melly Frantzia - országban és

Angliában van; itt ugyan is valamely darabnak a' Szerzője, ha munkája kedvességet nyer, a' bejött pénzből bizonyos részt veszen; ha pedig nem tetszik, semmit se kap. Melly hathatós eszköz volna ez a' drámai költés művelésére 's tökéletesítésére!!! — Lássuk már végezetre

Az Énekes Játékokat.

Mi legyen az énekes-játék (Opera)? Értekezésem elején előadtam, itt hát tsak a' históriáját rajzolom le röviden. A' XVI. Században Vincenzo Galilei és Giulio Caccini, két azon időbeli híres mu'sikusok tették a' legelső próbát, a' verseknek valamely húros mu'sika együgyű követezése mellett szóval való elmondásokra nézve. Ezen próbatételek, mellyeket az Opera eredetének lehet nézni, egy egészen mu'sikára tett drámának nyitottak útát, mellynek neve Daphne volt, és egy Ottavio Rinuccini nevű költőtől készítettett, a' mu'sikát pedig Giacobbo Peri szerzette. Ez legelőször 1597-ben Florentziában adattott elő, 's felette nagy kedvességet nyert. Két más pásztori játékok, Aegle Giralditól, Arethusa pedig Lolliotól, azt mondják, ez idő tájban adattak elő a' Ferrarai Hertzeg udvarában, valamint azt is mondják, hogy a' Guarini Pastor fidoja már a' XVI. Század közepén mu'sikai módon adatott elő. A' mu'sika ezekben a' néző-játékokban többnyire olly előadásban állott, melly a' mi mai ének - beszédünkhöz (recitativ) *) hasonló volt,

*) Ének-beszédnek neveztetik valamely beszédnek szóval való előadása a' mu'sikában. A' beszélléstől (declamatio) az által különbözik, hogy a' recitativ valamely mu'sikai hangon, a' fő tonusoknak egy vagy több mu'sika eszközön való kísérésével 's hozzá alkalmaztatásával adólik elő; a' tulajdonképen való énekléstől pedig az által különbözö, hogy semmi nótája, melodiája nints a' recitativnak, a' hangokat se nyújtja sokkal tovább, mint a' helyes declamatio azt megengedi. Az Oratoriumokban, Cantatekban és Operákban gyakran elő jó.

melly a' Chorusok által ritkán szakasztatott felbe, a' honnan a' Görög Tragoediák előadásához igen közelített, mivel ezeknek dialogusaik hasonlóképen együgyű mu'sika kísérésével mondattak el. A' recitativnak feltalálója, úgy a' mint az most van, Emilio del Cavaliero (1570-ben Florentziában fő mu'sika mester volt), a' kitől Florentziában 1590-ben két pásztori játékok, il Satiro, és la Disperazione adattak elő, és a' ki épen ezen módon egy oratoriumot, Anima e Corpo, mu'sikára tett. (Oratoriumnak nevezetik valamelly lautos versezet, mellynek tárgya a' Szent Írásból van véve, 's mu'sikával kísértetvén nagy innepekben az Isteni tiszteletre használtatik). Több ezekhez hasonló próbatételek után 1600-ban a' IV. Henrik Frantzia Király házasságakor készült Euridice nevű énekes-játék, mellyet Rinuccini készített, Peri és Cocconi mu'sikára tettek, Florentziában közönségesen előadatott. Mások vélekedése szerint pedig már 1480-dik esztendő táján egy bizonyos Sulpitius János, a' kinek vezeték-neve Verulamo, a' Római piatzon, sőt a' Pápa és Hardinálisok előtt is adott néző-játékokat mu'sikai beszéddel. Az első Opera buffa (víg vagy tréfás énekes játék) azt mondják Venetziában adatott elő 1624-ben, ugyan csak ott állítatott fel a' legelső énekes-játékszín is 1637-ben. 1646-ban, a' meddig t. i. az énekes-játék hazája csak Olasz-ország volt, hívatott legelőször Mazarin Kardinális énekeseket Frantzia országba, a' kik ott először az Orpheus és Euridice nevű Operát adtak elő. Ez idő tájban tett Përrin próbát egy Frantzia Operával, mellyre 1669-ben Királyi privilegiumot nyert. A' komoly foglalatú (Opera seria) énekes-játékokon kívül, melly Királyi mu'sika Akademia nevet viselt, más is hozódott be, melly a' St. Laurenti és St. Germaini vásároknban adódott elő,

és a' melly tréfás, víg Opera nevet kapott 1715-ben, ennek pallérozására Le Sage az ő vásári theátrumokra készített munkái által (Théâtre de la foire) sokat tett. Az Operák Frantzia-országban fényes tántzokkal és pantomimokkal ékesítettek fel. — Német országban már Hans Sachsen idejében (1567) voltak énekes farsángi darabok. A' legelső tulajdonképen való énekes-játéki textust készítette Opitz Márton 1609-ben, mellynek neve Daphne, és a' fenn említett Daphne tizimű Olasz Operának himezése volt. Azután Thiemich Pál írt egy Operát Alceste név alatt, melly az első, és a' Lipsiai Husvéti nagy vásárban adódott elő. Némellyek a' der Teufel ist los tizimű Operettet (így neveztetnek a' rövid énekes játékok) tartják a' legelső víg énekes-játéknak Német országban; Flögel ellenben azt állítja, hogy a' németeknél a' víg Operák épen olly régiak, mint a' komolyok. Augsburgban 1607-ben játszottak legelőször német Operát, Norimbergában pedig 1607-ben épült énekes játék-szín, mellyben 1697-ben Arminius adta elő az első német Operát. — Svécziában 1774-ben adatott elő az első eredeti Opera, Birger Jarl tizim alatt, született Svekusoktól. Nevezetesebb Opera seria költőjük az Olaszoknak, Apostolo, Zeno, és kiváltképen Metastasio, a' víg operára nézve pedig Goldoni's mások; mu'sika szerkeztetőjük pedig: Sachini, Piccini, Cimarosa, Salieri, Paësiello, Zingarelli, Martini, Rossini, Generali's a' t. — A' frantziáknál Opera Költők voltak: Quinault, la Fontaine, la Motte, Marmontel, Favert, Sedaine, Etienne, Jouy; mu'sika szerkeztetők: Gretry, Monsigny, Dalayrac, Isouard, Boyeldieu, Catel, Mehul és a' megnemzetiesített Spontini és Cherubini. Anglus Költők: Addison, Gay, Fielding, Kenrich's a' t. mu'sikai szerkeztetőjük nem esmeretesek. Német

Költők: Göthe, Gotter, Bretzner, Stephani, J. G. Jacobi, Herclots, Huber, Michaelis, Kotzebue, Bürde, Schikaneder 's a' t. mu'sika szerkesztők: Mozárt, Winter, Weigl, Reichardt, Kunzen, Wölfl, Beethoven, Weber M. K. 's a' t. Legnevezetesebb német romános énekes-játékok: a' Tündér-síp (Zauberflöte), Don Juan, das unterbrochene Opferfest, der Freischütz 's a' t. mellyek a' Pesti játék-színen is már gyakran elő adattak.

Lassú István.

2.

A' hólyagos-himlő és Vakezina.

Nem született az Orvosi Tudomány találós, köréből szerentsésebb férjfiú Jennernél; nem kööltetett a' szenvedő emberiséggel jóltévőbb találmány a' vakezinánál. Az érzéketlen értz oszlopokra metszett érdem-betűket az idő az egészszel együtt megemészt; de Jenner Eduárd neve, 's a' vakezina jóltévősége a' szülék érzékeny sziveikben metszés nélkül élven, elkerülik ezt a' sorsot.

Emlékezem ezen alkalmatossággal vissza hogy midőn 1800-ban a' Bétsi nagy Oskola-Ispotályban ama' nagy tudományú Orvos Cons. Frank Úr alatt a' természeti hólyagos-himlő oltattatnék, és midőn tudós hazánkfija n. Dr. Decsy Sámuel Úrnak két gyermekei a' Cons. Professor Úr felvigyázása alatt reám volnának bízva, emlékezem mondom, hogy Dr. Aloysius de Careno Úr, ezen tudós, és az emberiség java mellett buzgó Orvos ki húza 'sebéből egy könyvet, és abból beszéllé az Angliában akkor feltalált himlőt, mellyel a' természeti hólyagos-himlőt elkerü-